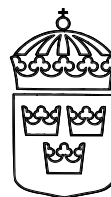

Regeringens skrivelse

2013/14:87

Ett stärkt föräldrastöd – för barnets rätt till trygga uppväxtvillkor

Skr.
2013/14:87

Regeringen överlämnar denna skrivelse till riksdagen.

Stockholm den 13 februari 2014

Fredrik Reinfeldt

Maria Larsson
(Socialdepartementet)

Skrivelsens huvudsakliga innehåll

I skrivelsen redogör regeringen för genomförda insatser i syfte att stärka stödet till föräldrar i föräldraskapet. Redogörelsen omfattar innevarande och föregående mandatperiod. Det är första gången regeringen lämnar en sådan redogörelse till riksdagen. För att ge en bredare och mer samlad bild av vilket föräldrastöd som erbjuds i olika verksamheter, beskrivs även i vissa delar sådant föräldrastödande arbete inom myndigheter, kommuner, landsting och ideella organisationer som bedrivs utan särskilda satsningar från regeringens sida. I skrivelsen redogör regeringen för sina bedömningar och för insatser i syfte att ytterligare förbättra stödet till föräldrar.

Innehållsförteckning

1	Inledning	3
2	Allmänna utgångspunkter	4
3	Genomförda insatser	10
3.1	Nationell strategi för ett utvecklat föräldrastöd	10
3.2	Hälso- och sjukvård	20
3.3	Förskola och skola	24
3.4	Rättsväsendet	25
3.5	Föräldrars relationer och samarbete	28
3.6	Barn med funktionsnedsättning	31
3.7	Sociala barn- och ungdomsvården	32
3.8	Adoptivföräldrar	33
3.9	En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken	34
3.10	Medier och internet	38
3.11	Skydd och förebyggande av skador	39
3.12	Konsumentskydd och privatekonomi	40
4	Satsning på stärkt stöd i föräldraskapet	41
	Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 13 februari 2014	49

I skrivelsen redogör regeringen för genomförda insatser i syfte att stärka stödet till föräldrar i föräldraskapet. Redogörelsen omfattar innevarande och föregående mandatperiod. Det är första gången regeringen lämnar en sådan redogörelse till riksdagen. För att ge en bredare och mer samlad bild av vilket föräldrastöd som erbjuds i olika verksamheter, beskrivs även i vissa delar sådant föräldrastödande arbete inom myndigheter, kommuner, landsting och ideella organisationer som bedrivs utan särskilda satsningar från regeringens sida. I skrivelsen redogör regeringen för sina bedömningar och för insatser i syfte att ytterligare förbättra stödet till föräldrar i föräldraskapet.

Att vara förälder innebär ofta mycket glädje. Många föräldrar upplever samtidigt att det ställs stora krav på dem i föräldrarollen och uttrycker ett behov av stöd. Den övergripande målsättningen med regeringens föräldrastödspolitik är att alla föräldrar med barn under 18 år ska erbjudas stöd i föräldraskapet, vilket framgår av regeringens nationella strategi för ett utvecklat föräldrastöd – en vinst för alla (dnr S2009/554/FH). Utgångspunkten är universellt stöd till föräldrar, dvs. att alla föräldrar ska erbjudas samma möjlighet till stöd och hjälp. Strategin togs fram för att bidra till att vända den negativa utveckling av barns och ungdomars fysiska och psykiska hälsa som regeringen uppmärksammat. Stödet i strategin är frivilligt och utgår från det behov av stöd som föräldrar själva uttrycker. Barnrättsperspektivet och det gemensamma, jämställda föräldraskapet och ansvarstagandet för barnet är centrala utgångspunkter. Regeringens föräldrastödspolitik omfattar även riktade föräldrastödande insatser, dvs. stöd i situationer då det redan uppstått problematik av olika slag eller där barnet eller föräldrarna har behov av ett särskilt anpassat stöd. Det kan handla om föräldrar med missbruk, föräldrar som har barn med utagerande beteende eller olika former av funktionsnedsättning.

Barnets relationer till sina föräldrar och föräldrarnas kunskaper om barnets behov, utveckling, hälsa och rättigheter har stor betydelse för dess utveckling och välmående. Regeringen uttrycker i Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige (prop. 2009/10:232) att en av de grundläggande förutsättningarna för att stärka barnets rättigheter är att föräldrar får kunskap om barnets rättigheter och erbjuds stöd i föräldraskapet. Föräldrastödsperspektivet kan ses som en förstärkning av barnrättsperspektivet; insatserna som görs inom föräldrastödspolitiken syftar till att skapa goda uppväxtvillkor för barn och unga och stärka barnets rättigheter.

Regeringen satsade mellan 2009 och 2013 drygt 140 miljoner kronor för att förbättra arbetet med föräldrastöd i landet och få bättre kunskap om hur ett effektivt stöd till föräldrar kan bedrivas. I föräldrastödsstrategin uttalar regeringen ett långsiktigt åtagande. Strategin har inget slutdatum utan ett långsiktigt mål har satts upp om att alla föräldrar ska erbjudas stöd under barnets uppväxt.

Behovet av stöd växlar under barnets uppväxt beroende på barnets utveckling, vad som händer inom familjen och utvecklingen i samhället. Föräldrar, barn och familjer har olika förutsättningar, intressen och behov och det finns olika typer av familjekonstellationer. Ett varierat och brett

stöd bör därför erbjudas, både när det gäller form, arena och arrangör. Stöd i föräldraskapet kan handla om allt från en mötesplats för föräldrar till en föräldrakurs med handledare under en termin. Föräldraforum på nätet, föreläsningar om föräldraskap och bokcirklar är andra former. Föräldrastöd kan ges på många olika arenor. Mödra- och barnhälsovården fyller en viktig funktion under graviditet och spädbarnstid. En annan arena under den första tiden med barnet är öppen förskola, ofta inom en familjecentral. En viktig arena med potential för föräldrastödet är förskolan. I förskoleåldern kan teman som syskonrivalitet, trots och gränssättning vara aktuella. Skolan är ytterligare en arena för stödet. Under tonårstiden har föräldrar ofta frågor som rör deras förhållningssätt när det gäller alkohol, tobak och droger, sex och samlevnad och gränssättning i form av t.ex. utgångstider. De som står för insatserna är ofta kommuner, landsting och ideella organisationer. Myndigheter på nationell nivå bedriver också föräldrastöd, såsom Statens medieråds vägledning och stöd till föräldrar för att kunna stärka sina barn som medieanvändare och skydda dem mot skadlig mediepåverkan samt erbjudande om föräldrastöd till klienter inom Kriminalvården.

2 Allmänna utgångspunkter

Barnets rätt till trygga uppväxtvillkor och familjemiljöns betydelse för barnet

Varje barn har rätt till god omvårdnad och omsorg och att i sin egen takt och utifrån sina egna förutsättningar få växa upp och utvecklas under goda och trygga förhållanden. Föräldrarna är i regel de viktigaste personerna i barnets liv och de som känner barnet och dess behov bäst. Det är föräldrarna som har huvudansvaret för barnets omvårdnad, uppfostran och utveckling och som utifrån familjens livssituation och barnets behov ska se till barnets bästa. Barnets relationer till sina föräldrar och föräldrarnas kunskaper om barnets behov, utveckling, hälsa och rättigheter har stor betydelse för dess hälsa och utveckling. En god anknytning och relation mellan barn och föräldrar minskar risken för en rad olika hälsoproblem och riskbeteenden, däribland beteendeproblem, t.ex. uppförandestörning, och inåtvända problem, t.ex. depression och ångest. Det finns också stöd för att en god relation mellan barn och föräldrar minskar risken för alkoholmissbruk, drogmissbruk, rökning, fetma, ohälsosamma matvanor, olycksfallsskador samt hjärt- och kärlsjukdom.

Barn och unga anser själva att det viktigaste för att må bra är att ha föräldrar som engagerar sig, det vill säga avsätter tid, bryr sig och lyssnar på sina barn. En grundläggande del av föräldraskapet är att stödja barnet i att utveckla självständighet liksom i processen mot att bli vuxen. Det är av stor vikt för barnet att föräldrarna kan skapa ett meningsfullt sammanhang utifrån vilket barnet kan orientera sig och finna trygghet, att föräldrarna lyssnar, visar värme, respekt och sätter gränser för barnet. I familjemiljön lär sig barnet många av de grundläggande sociala färdigheter som är viktiga för ett positivt förhållningssätt och samspel med omvärld-

den. Barnets utvecklande av integritet, självsäkerhet och självkänsla understöds, vilket underlättar för barnet att söka sig ut i världen, prova nya saker och utvecklas. Det förhållningssättet kan följa barnet även som vuxen.

Medan goda relationer mellan föräldrar och barn kan fungera som en skyddsfaktor för barnen, så kan brister i hemmiljön påverka barnen negativt. Dåliga relationer i en familj kan bland annat öka risken för psykiska problem hos barnet. Något som kan få särskilt allvarliga konsekvenser för barnet är bristande omsorg från föräldrarnas sida. En sådan utsatt hemsituation kan bland annat bero på missbruk, psykisk ohälsa, kriminalitet eller våld i familjen. De yttre villkoren kan också ha stor inverkan på relationerna mellan föräldrar och barn. Till exempel kan föräldrar som lever under pressade socioekonomiska villkor ha svårare att utveckla goda relationer med sina barn.

Föräldrar efterfrågar mer stöd i föräldraskapet

Som föräldrar vill man värna om det positiva i att ha barn och få uppleva glädjen att vara med om sitt barns utveckling från en liten vård- och omsorgsbehövande person till en vuxen och självständig individ. Många föräldrar upplever att det ställs stora krav på dem i föräldrarollen och uttrycker ett behov av stöd. De flesta föräldrar vittnar om att det under barnets uppväxt uppstår tillfällen när de är osäkra och rådvilla om hur de ska stödja barnet och reagera och agera på barnets känslouttryck och beteenden. Ett krävande arbetsliv, knappa ekonomiska resurser och för lite tid är något som föräldrar uppger skapar stress och en negativ påverkan på familjeliv och föräldraskap. Många familjer lever i dag långt från sitt ursprungliga nätverk av släkt och vänner och saknar därmed en stödjande och kompenserande social struktur. Undersökningar visar att föräldrar inte erbjuds det stöd i föräldraskapet som de uppger att de är i behov av. Många föräldrar har dessutom dåliga kunskaper om vilka föräldrastödsinsatser som faktiskt erbjuds.

Föräldrastöd som förebyggande insats

Forskning visar att olika former av föräldrastöd är insatser som har betydelse för såväl enskilda barn som för samhället i stort. Många problem kan med breda och tidiga förebyggande insatser undvikas eller minimeras vilket innebär stora besparingar för samhället och en förbättrad psykisk och fysisk hälsa hos barnet. Statens folkhälsoinstitutets uppgifter togs den 1 januari 2014 över av den nybildade Folkhälsomyndigheten. I denna skrivelse används genomgående det nya namnet Folkhälsomyndigheten även i de fall då arbetet bedrivits av f.d. Statens folkhälsoinstitut. Folkhälsomyndigheten utarbetade inom ramen för ett uppdrag från regeringen en hälsoekonomisk analys på föräldrastödsområdet. I analysen framgår att eftersom barn vars föräldrar deltagit i de undersökta föräldrastödsprogrammen vid första korttidsuppföljningen inte var i behov av fortsatta regelbundna besök hos t.ex. psykolog, kurator eller specialpedagog i samma utsträckning som tidigare, ledde insatserna till minskade kostnader inom skola och socialtjänst.

Förebyggande insatser i form av de analyserade föräldrastödsprogrammen är en lönsam satsning. Se vidare i avsnitt 3.1, där föräldrastödjande insatserns effekter på barn och föräldrar beskrivs tillsammans med de ekonomiska effekterna av desamma.

Både universellt och riktat stöd behövs

Universellt stöd till föräldrar innebär att alla föräldrar erbjuds samma möjlighet till stöd och hjälp, även innan svårigheter uppstått. Det riktade stödet innebär stöd i situationer då det redan uppstått problem av olika slag eller där barnet eller föräldrarna har behov av ett särskilt anpassat stöd. Det kan handla om föräldrar med missbruk, föräldrar som har barn med utagerande beteende eller olika former av funktionsnedsättning. Det kan tyckas vara en god strategi att koncentrera arbetet på de föräldrar och barn som har hälsorelaterade eller sociala problem eller som befinner sig i riskzonen för sådana problem. Självklart är det viktigt att samhället riktar verkningsfulla insatser till dessa föräldrar och barn. Men om samhället försummar att samtidigt rikta insatser till hela eller stora delar av befolkningen kommer inte alla grupper av barn som senare kan komma att utveckla ohälsa i olika former att nås. Det beror på att det är svårt att förutsäga vilka barn som i ett senare skede kommer att utveckla problem. Vissa av de barn som tidigt uppvisar tecken på en oroande utveckling normaliseras med tiden medan andra barn utvecklar problem. Det är svårt och mycket resurskrävande att i efterhand rätta till svåra problem under uppväxten. Det finns därför god anledning att alla föräldrar även erbjuds att delta i tidiga universella föräldrastödjande insatser.

Samhällets ansvar

Föräldrar har huvudansvaret för barnets omvårdnad, uppfostran och utveckling och för att barnet får sina rättigheter tillgodosedda. För att kunna fullfölja sina skyldigheter har föräldrar rätt att få stöd från det offentliga, t.ex. i form av sociala skyddssystem, utbildning och hälso- och sjukvård och genom information och rådgivning. Kommuner och landsting har genom sina olika verksamheter ansvar för att barn ska uppnå en god hälsa och att stödja barn och deras familjer.

Kommunernas ansvar

I enlighet med socialtjänstlagen har kommunen det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. Varje kommun svarar för socialtjänsten inom sitt område. Under hänsynstagande till vars och ens ansvar för sin och andras sociala situation ska arbetet inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser. Verksamheten ska bygga på respekt för vars och ens självbestämmanderätt och integritet. Socialnämnden har ett särskilt ansvar när det gäller barn. Nämnden ska verka för att barn växer upp under trygga och goda förhållanden och i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn. Andra uppgifter som nämnden har är att göra sig väl

förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen, medverka i samhällsplaneringen i samarbete med andra samhällsorgan, organisationer, föreningar och enskilda samt att främja goda miljöer i kommunen. Därutöver gäller att genom uppsökande verksamhet och på annat sätt främja förutsättningarna för goda levnadsförhållanden samt svara för omsorg och service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annat bistånd till familjer och enskilda som behöver det. Socialtjänsten ska samverka med andra aktörer.

Kommunen har enligt bestämmelser i socialtjänstlagen och lagen om vård av unga skyldigheter att erbjuda föräldrar specifikt stöd såsom familjerådgivning, samarbetsamtal och stöd att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge. Bestämmelserna omfattar även stöd till föräldrar som önskar adoptera eller har adopterat barn samt föräldrar vars barn befinner sig inom den sociala barn- och ungdomsvården.

Landstingens ansvar

I landstingens uppgifter ingår att förebygga ohälsa. I enlighet med hälso- och sjukvårdslagen ska den som vänder sig till hälso- och sjukvården när det är lämpligt upplysas om metoder för att förebygga sjukdom eller skada. Landstingen och de kommuner som är sjukvårdshuvudmän har ansvar för mödra- och barnhälsovården och har genom överenskommelse med staten ansvar för att bedriva föräldrautbildning under perioden kring barnets födelse.

Statens och regeringens ansvar

I konventionen om barnets rättigheter, barnkonventionen, finns ett antal bestämmelser om specifika aktiviteter till stöd för föräldrar som konventionsstaterna ska sträva efter och vidta lämpliga åtgärder för att nå upp till. Som konventionsstat har Sverige åtagit sig att ge föräldrar lämpligt bistånd såsom t.ex. föräldrarådgivning då de fullgör sitt ansvar för barnets fostran. Konventionsstaterna ska säkerställa att alla grupper i samhället, särskilt föräldrar och barn, får information om bland annat barnhälsovård och näringslära samt får stöd vid användningen av dessa kunskaper. Konventionsstaterna ska göra sitt bästa för att säkerställa erkännandet av principen att båda föräldrarna har gemensamt ansvar för barnets uppfostran och utveckling.

Det är viktigt att föräldrar får kunskap om de rättigheter barnet har och vad rättigheterna innebär. Insatser som berör barn ska utgå från barnkonventionens princip om barnets bästa och att barnet har rätt att uttrycka sin mening i frågor som berör det. I arbete med stöd till föräldrar är det betydelsefullt att beakta barnets perspektiv på hur en bra föräldrar bör vara och barnets syn på föräldrastöd.

Ansvaret för att genomföra och stärka barnets rättigheter ligger ytterst hos regering och riksdag men alla myndigheter och andra organ har ett ansvar att fullfölja de förpliktelser som staten Sverige har tagit på sig genom att ansluta sig till konventionen. Det innebär att både statliga, regionala och kommunala myndigheter har fullt ansvar för att, inom sina befogenheter, främja och skydda barnets rättigheter enligt de internationella åtaganden som finns. Därutöver bidrar det civila samhället och det

privata näringslivet på många sätt i arbetet med att stärka och genomföra barnets rättigheter.

Regeringens föräldrastödspolitik

Åtgärder och beslut som rör barn och unga ska genomsyras av ett barnrättsperspektiv genom ett strategiskt angreppssätt på nationell, regional, lokal och internationell nivå för att tillgodose barnets rättigheter. Regeringens strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige ska vara ett verktyg i det arbetet. I strategin uttrycker regeringen att en av de grundläggande förutsättningarna för att stärka barnets rättigheter är att föräldrar får kunskap om barnets rättigheter och erbjuds stöd i föräldraskapet. Insatserna som görs inom föräldrastödspolitiken syftar till att skapa goda uppväxtvillkor för barn och unga och stärka barnets rättigheter. Föräldrastödsperspektivet kan därmed ses som en förstärkning av barnrättsperspektivet. Grunden i regeringens föräldrastödspolitik är Nationell strategi för ett utvecklat föräldrastöd – en vinst för alla, med det övergripande målet att alla föräldrar med barn under 18 år ska erbjudas stöd i föräldraskapet under barnets hela uppväxt. Strategin fokuserar på universellt förebyggande föräldrastöd, dvs. att alla föräldrar erbjuds samma möjligheter till stöd och hjälp. Regeringens föräldrastödsarbete omfattar även insatser av riktad karaktär, dvs. stöd till föräldrar i situationer då det redan uppstått svårigheter av olika slag eller där barnet eller föräldrarna har behov av ett särskilt anpassat föräldrastöd. Det kan handla om stöd till föräldrar med missbruk, till föräldrar med barn som har utagerande beteende eller till föräldrar som har barn med funktionsnedsättning.

Föräldrastöd i praktiken

Att erbjuda stöd åt föräldrar är inget nytt, även om formerna för det förändrats under åren. Redan på 1970-talet erbjöd mödra- och barnhälsovården alla blivande och nyblivna föräldrar utbildning i grupp. Om föräldrarna upplevde att de hade svårigheter i sin föräldraroll fick de individuell terapibehandling på klinik. I slutet av 1970-talet och början av 1980-talet började terapeuter att utföra forskningsstudier med föräldrar i grupp. Man använde sig av video, rollspel och reflektionsövningar. För att olika terapeuter skulle kunna arbeta på samma sätt, behövdes någon form av gemensam hållning och en skrift som talade om vad som skulle tas upp vid varje session. De gruppbaseade övningarna blev manualbaseade. De manualbaseade övningarna utvecklades alltmer till preventiva program riktade mot riskgrupper av föräldrar, dvs. riktat föräldrastöd. Föräldrastöd i grupp visade sig nämligen ha lika stora möjligheter att påverka föräldrars sätt att förhålla sig till sina barn som de tidigare föräldrastödjande kliniska verksamheterna. Det fanns också ekonomiska skäl. Det är oftast mer kostnadseffektivt att arbeta med föräldrar i grupp än enskilt. Föräldrastöd har utvecklats vidare och erbjuds i dag i varierade former, både universellt och riktat, för enskilda och i grupp.

Behovet av stöd växlar under barnets uppväxt, beroende på barnets utveckling, vad som händer inom familjen och utvecklingen i samhället. Eftersom det i dag finns många olika familjekonstellationer och eftersom föräldrars och familjers situation, förutsättningar, möjligheter, behov och

intressen ser olika ut behöver erbjudandet om stöd vara brett och varierat, både vad gäller arena, utförare och form för stödet. Stödet bör således utformas efter de behov som finns hos föräldrar och barn lokalt och regionalt.

Stödet utgår främst från befintliga strukturer och arenor såsom mödrahälsovård, barnhälsovård, öppen förskola, förskola, skola, familjecentraler, elevhälsa, socialtjänstens öppna verksamhet, familjerådgivning och det utbud av stöd som studieförbund och ideella organisationer erbjuder. Föräldrastöd erbjuds i dag även på nationell nivå genom förvaltningsmyndigheter där t.ex. Statens medieråd erbjuder vägledning och stöd till föräldrar att stärka sina barn som medieanvändare och skydda dem mot skadlig mediepåverkan. Andra exempel är Kriminalvården som erbjuder föräldrastöd till sina klienter och Konsumentverket som erbjuder olika former av stöd om hushållsekonomi och barnsäkerhet.

Mödra- och barnhälsovården fyller en viktig funktion i att ge stöd till föräldrarna under graviditeten och spädbarnstiden. Genom mödra- och barnhälsovården erbjuds ofta blivande och nyblivna föräldrar föräldrautbildning och individuellt stöd. Mödra- och barnhälsovården når praktiskt taget alla föräldrar och barn och åtnjuter ett stort förtroende hos föräldrarna. Det innebär att verksamheterna på ett tidigt stadium också kan se och fånga upp problem. Frågor som kan vara angelägna för föräldrar att diskutera i grupp är t.ex. hur barn och föräldrar knyter an till varandra, föräldrars tilltro till sin egen förmåga, barnets hälsomässiga utveckling, risker i barnets miljö, barns inflytande och delaktighet liksom frågor om arbetsfördelningen i hemmet och hur parrelationen påverkas när familjen utökas med ett eller flera barn.

När barnet blivit lite större kan teman som rör syskonrivalitet, kostvanor, trots och gränssättning bli aktuella. Under tonårstiden har föräldrar ofta frågor kopplade till hur de kan stödja tonåringens vuxenblivande på bästa sätt. Det är vanligt med frågor om sexualitet, relationer, kroppslig integritet och regler i familjen, såsom t.ex. utgångstider. Alkohol, narkotika, dopning och tobak är andra vanliga teman som föräldrar tar upp. Många av frågeställningarna återkommer under barnets uppväxt.

Stödet kan erbjudas i många olika former: enskilt eller i grupp, genom muntlig eller skriftlig information. Handledarledda träffar för föräldrar och föreläsningar som del i ett föräldramöte i förskola och skola förekommer på många ställen. En form av stöd är att träffa andra föräldrar och utbyta erfarenheter och kunskaper på t.ex. en öppen förskola och samtidigt ta del av kunskap och stöd av personalen i verksamheten. En annan typ av mötesplats för föräldrar är föräldrastödswebbplatser och föräldraforum på internet, såsom Barnperspektivet.se och 1177.se. Bokcirklar förekommer också.

Föräldern är expert på sitt barn

Det är i regel föräldern som känner sitt barn och dess behov bäst. Det är därmed den enskilda föräldern som utifrån sitt barns situation och behov kan omsätta den erbjudna kunskapen i sin föräldraroll. Föräldrastödspraktiker är experter i den meningen att de besitter kunskap om barns utveckling och behov, vilket stöd föräldrar ofta efterfrågar, vilket stöd som är effektivt och hur det lämpligast kan förmedlas till föräldrarna.

3 Genomförda insatser

I det här avsnittet redogörs för regeringens genomförda insatser i syfte att stärka stödet till föräldrar i föräldraskapet. Redogörelsen omfattar innevarande och föregående mandatperiod och såväl universellt som riktat stöd till föräldrar. För att ge en bredare och mer samlad bild av vilket föräldrastöd som erbjuds i olika verksamheter, beskrivs även i vissa delar sådant föräldrastödande arbete inom myndigheter, kommuner, landsting och ideella organisationer som bedrivs utan särskilda satsningar från regeringens sida.

3.1 Nationell strategi för ett utvecklat föräldrastöd

Regeringen tillsatte i maj 2008 en särskild utredare med uppdrag ta fram förslag till en nationell strategi för föräldrastöd (dir. 2008:67). Utredningens förslag, Föräldrastöd – en vinst för alla (SOU 2008:131), överlämnades till regeringen i januari 2009 och har remissbehandlats (dnr S2009/554/FH). Utredningens uppdrag var att ta fram förslag till en långsiktig nationell strategi för en kvalitetshöjande kompetensuppbyggnad och utveckling av samhällets erbjudande om stöd och hjälp till män och kvinnor i deras föräldraskap. Förslag till delmål och uppföljning togs fram. I enlighet med ett uppdrag från regeringen bistod Folkhälsomyndigheten utredningen i att ta fram visst underlag. Statens folkhälsoinstituts uppgifter togs den 1 januari 2014 över av den nybildade Folkhälsomyndigheten. I denna skrivelse används genomgående det nya namnet Folkhälsomyndigheten även i de fall då arbetet bedrivits av f.d. Statens folkhälsoinstitut.

Med utgångspunkt i föräldrastödsutredningens förslag fattade regeringen 2009 beslut om Nationell strategi för ett utvecklat föräldrastöd – en vinst för alla (dnr S2009/554/FH). Det övergripande målet med strategin är att alla föräldrar med barn under 18 år ska erbjudas stöd i föräldraskapet under barnets hela uppväxt. Stödet är frivilligt och utgår från föräldrarnas behov av stöd. Barnrättsperspektivet och det gemensamma, jämställda föräldraskapet och ansvarstagandet för barnet är centrala utgångspunkter i strategin. Strategin fokuserar på universellt förebyggande föräldrastöd, dvs. att alla föräldrar erbjuds samma möjligheter till stöd och hjälp. Ingen enskild grupp av föräldrar eller enskild förälder väljs ut. Strategin omfattar således inte riktat föräldrastöd, dvs. stöd till föräldrar i situationer då det redan uppstått svårigheter av olika slag eller där barnet eller föräldrarna har behov av ett särskilt anpassat föräldrastöd.

Föräldrastöd beskrivs i strategin som en aktivitet som ger föräldrar kunskap om barns hälsa, emotionella, kognitiva och sociala utveckling eller stärker föräldrars sociala nätverk. Syftet med ett universellt före-

byggande föräldrastöd är att via föräldrar främja barns hälsa och positiva utveckling och maximera barnets skydd mot ohälsa och sociala problem. Stärkt stöd till föräldrar kan öka andelen barn som har goda relationer med sina föräldrar, vilket forskningen visar är betydelsefullt för barnets utveckling. Strategin är en del av regeringens samlade långsiktiga satsning för att främja hälsa och att förebygga ohälsa bland barn och ungdomar.

Strategins tre delmål

Strategin innehåller tre delmål. Det första delmålet är ökad samverkan kring föräldrastöd mellan aktörer vars verksamhet riktar sig till föräldrar. Om alla aktörer vars verksamhet riktar sig till föräldrar inom kommun, landsting, trossamfund, föräldraföreningar, idrottsrörelsen och andra idéburna organisationer samt studieförbund m.m. samarbetar, samordnar och samlokaliseras sig ökar samhällets förutsättningar att ge alla föräldrar föräldrastöd från och med perioden kring graviditeten till dess att barnet fyller 18 år.

Det andra delmålet är ett ökat antal hälsofrämjande arenor och mötesplatser för föräldrar. Det handlar om att skapa bättre förutsättningar för föräldrar att träffas och utbyta erfarenheter och kunskaper samt skapa informella kontakter som kan komplettera det stöd som föräldrar har genom sina egna sociala nätverk. Exempel på arenor är öppen förskola, föräldraföra på nätet, föräldragrupper på MVC, BVC eller familjecentralen.

Det tredje delmålet är ett ökat antal föräldrastödsaktörer med utbildning i hälsofrämjande metoder och universella evidensbaserade föräldrastödsprogram. Att det föräldrastöd som erbjuds bygger på bästa tillgängliga kunskap och beprövad erfarenhet och har en värdegrund baserad på barnkonventionen säkerställer att föräldrastödet kan få avsedd effekt.

Stimulansbidrag för att genomföra strategin

Nedan redovisas de insatser som gjorts för att genomföra föräldrastödsstrategin tillsammans med de resultat av arbetet som hittills finns. År 2009 gavs ett första regeringsuppdrag i syfte att genomföra strategin enligt vilket 70 miljoner kronor i stimulansbidrag skulle fördelas till ett urval kommuner i samarbete med lärosäten för att genom lokala projekt inom ramen för befintliga verksamheter utveckla och urvärdera föräldrastödet samt öka kunskaperna (dnr S2009/2669/FST). I uppdraget ingick även att bilda en samverkansgrupp för föräldrastöd som stöd i Folkhälsomyndighetens arbete med att sammanställa och sprida kunskap om universellt förebyggande föräldrastödjande metoder, arbetssätt och program. Att anordna så kallade dialogforum för kommuner och idéburna organisationer kring föräldrastöd ingick också i uppdraget i syfte att utbyta erfarenheter och att ta vara på och sprida goda exempel. Folkhälsomyndigheten skulle även utveckla och ansvara för ett webbaserat system där kommuner ges möjlighet att göra öppna jämförelser avseende föräldrastöd enligt strategins definition på föräldrastöd, dess mål och delmål. Uppdraget slutredovisades den 30 juni 2012.

År 2010 gav regeringen Folkhälsomyndigheten ett andra uppdrag i syfte att genomföra strategin enligt vilket 60 miljoner kronor i stimulansbidrag skulle fördelas till ett urval av kommuner i nära samarbete med ett lärosäte (dnr S2010/3577/FST). Fokus var denna gång samverkan, anpassning av metoder, effekter och utvärdering samt effekter av olika sätt att öka kunskaper om och intresset för föräldrar att delta i föräldrastödsgrupper. Uppdraget ska slutredovisas senast den 30 juni 2014.

Ett tredje uppdrag gavs 2010 som komplement till föräldrastödsstrategin. I enlighet med uppdraget fördelade Folkhälsomyndigheten 10 miljoner kronor i syfte att utveckla stödet till föräldrar som har barn med funktionsnedsättning (dnr S2010/5353/FST). Försöksverksamheterna pågår t.o.m. 2013 och resultaten ska redovisas under 2014. Se vidare i avsnitt 3.6.

Nedan redovisas resultat av det första uppdraget om att fördela 70 miljoner i stimulansmedel, eftersom uppdraget slutredovisats till regeringen. Preliminära resultat från det pågående uppdraget om att fördela 60 miljoner i stimulansbidrag och resultat av vissa andra satsningar från regeringens sida där föräldrastöd berörs redovisas även.

Resultat avseende det övergripande målet i strategin:

Alla föräldrar ska erbjudas föräldrastöd under barnets uppväxt

De tio kommuner som av Folkhälsomyndigheten valdes ut att ta del av de 70 miljoner kronorna i stimulansbidrag var Kalmar, Spånga-Tensta stadsdelsförvaltning, Södertälje, Umeå, Växjö, Sjuhärads kommunalförbund, Tjörn, Ovanåker, Linköping och Uddevalla. Medverkande lärosäten var Göteborgs universitet, Linköpings universitet, Uppsala universitet, Karolinska institutet, Umeå universitet och Örebro universitet. Stimulansbidragen har genom de utvecklingsprojekt som genomförts i kommunerna sammanfattningsvis lett till kunskaps- och metodutveckling och till att föräldrastödjande insatser initierats och vidareutvecklats i landet. Ny kunskap och nya erfarenheter har vunnits om hur ett framgångsrikt föräldrastödsarbete kan bedrivas på lokal nivå. Genom samverkan med forskarna utformades arbetet för att även passa samverkande kommuner. Det innebär att 79 kommuner, varav sex av Stockholms stadsdelar, varit del av utvecklingsarbetet. Projektkommunerna Växjö och Linköping har utvecklat stödet särskilt väl. Stöd erbjuds föräldrar med barn i olika åldrar och kommunerna har ett brett samarbete med andra aktörer såsom landsting och ideella organisationer. Utmärkande för dem är att de påbörjade sitt föräldrastödsarbete relativt tidigt, 2004 respektive 2001.

Åtta av tio projektkommuner uppger att de erbjuder föräldrastöd under barnets hela uppväxt. Merparten av samverkanskommunerna uppger detsamma. I Södertäljes och Spånga-Tenstas projekt låg fokus på att nå föräldrar med barn 3–12 år genom att utveckla ett nytt föräldrastödsprogram, ABC – Alla Barn i Centrum, i syfte att bättre anpassa stödet efter föräldrars behov och förutsättningar. Deras målgrupp var således inte fullt så bred som det övergripande målet. Kopplat till det övergripande målet uppger samtliga projektkommuner och 62 av 69 samverkande kommuner att projekten lett till ökad kunskap i kommunen om betydelsen av att arbeta med föräldrastöd. Samtliga tio projektkommuner uppger

att stimulansmedlen lett till ökad kännedom bland föräldrar om lokala former av föräldrastöd. 58 av 69 samverkanskommuner uppger detsamma. Projekten ombads även att ange hur många föräldrar med barn i åldrarna 0–17 år som tagit del av föräldrastödjande insatser under projekttiden. Flera projektkommuner uppgav svårigheter att ange det. Några av projekten kunde uppskatta att ungefär fem till tjugo procent av föräldrarna i kommunen tagit del av insatser.

Forskarna kopplade till Umeås projekt har undersökt hur barnkonventionen uttrycks i sex föräldrastödsprogram genom att intervjua 12 gruppledare. Studien visar att ledarna ansåg att det föräldrastöd de representerade hade barnkonventionen som värdegrund, dvs. att man förespråkade att föräldern bör lyssna på barnet, ta det på allvar, se det som en kompetent individ och att föräldern bör ha förmåga att sätta sig in i barnets perspektiv. Studien visade att detta i stor utsträckning inte tydliggjordes i programmaterialen och att det inte nämndes för föräldrarna. Forskarnas slutsats är att barnkonventionen bör tydliggöras i de undersökta programmen och i de utbildningar som ledarna genomgår. Även forskarna kopplade till Linköpings projekt lyfter att ett förtydligande av barnkonventionen i föräldrastödsprogrammen är önskvärt för att öka medvetenheten och kunskapen om barnets rättigheter bland föräldrar. En ytterligare utvecklingspotential är enligt forskarna att utforma föräldrastödet så att det i större utsträckning än i dag verkar för ett jämställt föräldraskap. I projekten har mammors respektive pappors deltagande i föräldrastödjande insatser undersökts. Mammor tar del av stöd i större utsträckning än pappor och pappor uppfattar att stödet ofta i första hand vänder sig till mammor. Ovanåkers projekt arbetade med att stärka det jämställda föräldraskapet genom att i större utsträckning vända sig till och engagera pappor. En manual för ledare av föräldragrupper för pappor inom MVC och BVC utarbetades. Många av projekten har även arbetat med att t.ex. erbjuda barnpassning i syfte att möjliggöra deltagande från båda föräldrars sida. I projekten har stöd via nätet och telefon utvecklats och testats, något som kan underlätta båda föräldrarnas deltagande, liksom att ha en medvetenhet om könsroller i kommunikationen med föräldrarna då stödet marknadsförs.

Resultat avseende delmål 1 i strategin:

Ökad samverkan kring föräldrastöd mellan aktörer vars verksamhet riktar sig till föräldrar

Sammanfattningsvis bedömer samtliga tio projektkommuner och de flesta av de samverkande 69 kommunerna att samverkan kring föräldrastöd ökat som resultat av stimulansmedlen. Samtliga tio projektkommuner uppger ökad och mer strukturerad samverkan inom kommunen och mellan berörda instanser såsom skola, polis, socialtjänst och ideell sektor. Av samverkanskommunerna uppger 66 av 69 detsamma. På regional nivå har en mer formaliserad regional samordning kring föräldrastödet etablerats, antingen via regionen, kommunalförbundet eller via samarbetet med landstinget. Åtta av tio projektkommuner och lika många av samarbetskommunerna uppger detsamma. Exempelvis har det i Kronobergsregionen anställts en regional samordnare och Linköpingsprojektet har etablerat nätverk av föräldrastödsaktörer. Mindre kommuner såsom

Tjörn och Ovanåker och deras samverkande kommuner uppger att projektet inte har lett till att en regional samordning för föräldrastöd etablerats.

Det är angeläget att verksamheterna i projekten fortsätter som del i den ordinarie verksamheten efter projekttidens slut. Det är därför glädjande att den samverkan som bedrivits inom projekten uppger ha lett till en ökad integrering av det föräldrastödande arbetet i samtliga projektkommuners ordinarie hälsofrämjande arbete. Av samverkanskommunerna uppger 52 av 69 att en sådan integrering skett. Samtliga projektkommuner förutom Ovanåker uppger att de bildat nätverk tillsammans med samverkanskommunen i syfte att fortsatt diskutera arbetet med föräldrastöd. Samtliga projektkommuner som bildat nätverk har också fattat formella beslut om att ingå i nätverket även efter projekttidens slut. Cirka hälften av de samverkande kommunerna har fattat sådant beslut. Projektkommunerna uppger att föräldrastöd är ett mer prioriterat område efter projekttidens slut.

Socialstyrelsen definierar familjecentraler som en samlokalisering av mödrahälsovård, barnhälsovård, öppen förskola och socialtjänst med minst en förebyggande verksamhet. Innehållet på familjecentralerna varierar och kan även omfatta ytterligare verksamheter såsom familjerådgivning och riktat stöd till föräldrar. Projekten i Spånga-Tensta, Linköping, Ovanåker och Tjörn har utgått från familjecentralen i sitt utvecklingsarbete. Slutsatserna är att organisationsformen underlättar implementering av universellt föräldrastöd på grund av den breda samverkan och att den ökar tillgängligheten för föräldrarna eftersom arenan redan är känd. Folkhälsomyndigheten pekar på familjecentralen som en särskilt lämplig arena för ett tillgängligt och samordnat stöd till föräldrar.

Resultat avseende delmål 2 i strategin:

Ökat antal hälsofrämjande arenor och mötesplatser för föräldrar

Sammanfattningsvis uppger samtliga tio projektkommuner att stimulansmedlen lett till ett ökat antal mötesplatser för föräldrar. Av samverkanskommunerna uppger 44 av 69 detsamma. Tjörns projekt har utvecklat föräldrastödet via befintliga arenor genom att anordna småbarnsstunder på bibliotek. Ovanåker har startat pappagrupper på MVC, cirklar på nätet samt erbjudit det ledarledda föräldrastödsprogrammet Familjeverkstan via församlingar och skolor. Några projekt lyfter också fram att projektet lett till ökat nyttjande av familjecentraler och öppna förskolor. Det gäller i synnerhet när man ordnat mer riktade träffar för exempelvis unga eller nyanlända föräldrar och för föräldrar med tvillingar, såsom i Linköpings och Umeås respektive projekt. Spånga-Tensta, Södertälje och Kalmar uppger att projekten lett till en ökning av antalet mötesplatser för föräldrar och nämner här förskola och öppen förskola, skola, familjecentral och kyrkan som arenor som nyttjats mer. I dessa kommuners projekt har forskarna genomfört en enkätundersökning som visar att antalet arenor ökat från 89 till 100 i Spånga-Tensta och Södertälje och från 36 till 44 i Kalmar. Ytterligare ett exempel är Uddevallas projekt, som uppskattar att den modell för samarbete mellan kommun och idrottsföreningar som prövats lett till fler mötesplatser och hälsofrämjande arenor särskilt för föräldrar med invandrabakgrund.

Stimulansbidraget har lett till en ökning av antalet sammanhållna föräldragrupper där föräldrar kan mötas även efter det att de mer formella träffarna på mödra- och barnvårdscentralen tagit slut. Projektkommunerna Kalmar, Södertälje, Umeå och Ovanåker uppger det. Av samverkanskommunerna uppger 26 av 69 kommuner att man uppnått fler sammanhållna föräldragrupper.

Resultat avseende delmål 3 i strategin:

Ökat antal föräldrastödsaktörer med utbildning i hälsofrämjande metoder och universella evidensbaserade föräldrastödsprogram

Åtta av tio projektkommuner uppger att projektet lett till ökad användning av föräldrastödsprogram såväl i den egna kommunen som i samverkanskommunerna. Sex av projektkommunerna uppger att antalet utbildare i föräldrastödsprogram lokalt och regionalt ökat, vilket uppges även för samverkanskommunerna. Inom ramen för arbetet har en rad utvärderingar genomförts för att öka kunskapen och evidensen när det gäller föräldrastödsprogram och andra föräldrastödjande insatser effekter, vilket presenteras nedan i det här avsnittet under rubrikerna Föräldrastödets effekter på barn och föräldrar respektive Föräldrastödets ekonomiska effekter.

Dialogforum för utbyte av erfarenheter

I regeringsuppdraget att fördela 70 miljoner i stimulansbidrag ingick att som stöd för huvudmännen skapa ett dialogforum för utbyte av erfarenheter och tillvaratagande och spridande av goda exempel när det gäller lokalt föräldrastödsarbete. Tre sådana dialogforum har arrangerats. Intresset har varit stort från kommuners, ideellas och landstings sida.

Öppna jämförelser

I samma uppdrag ingick att utveckla och ansvara för ett webbaserat system där kommuner ges möjlighet att göra öppna jämförelser avseende föräldrastöd. Efter ett omfattande utredningsarbete rapporterar Folkhälsomyndigheten att det för närvarande inte är möjligt att uppnå landsövergripande, säkra och rättvisa data i ett system för öppna jämförelser. Skälen är bl.a. att det ännu inte finns en tydlig begreppsbyggnad, gemensamma definitioner eller en stabil infrastruktur på föräldrastödsområdet. Folkhälsomyndigheten ser detta som ett framtida utvecklingsområde för föräldrastödet. Säkrare och mer rättvisa jämförelseindikatorer på utfallsnivå skulle kunna möjliggöra ett framtida system för öppna jämförelser på föräldrastödsområdet.

Föräldrastödets effekter på barn och föräldrar

De flesta studier som genomförts har fokuserat på föräldrastöd i form av föräldrastödsprogram. En rad föräldrastödsprogram avsedda för familjer med uttalade problem har både i Sverige och internationellt utvärderats i randomiserade kontrollerade studier, dvs. studier där försökspersonerna genom slumpen delas upp i en grupp som får en insats och en kontrollgrupp som inte får en insats. I dagsläget finns relativt få svenska utvärderingar av universella föräldrastödsprogram, dvs. program riktade till alla

föräldrar och som snarare syftar till att stärka föräldrarna i föräldraskapet än att motverka problem hos barn eller förälder. Under senare år har dock flera sådana utvärderingsstudier genomförts och initierats, bl.a. inom ramen för projekten kopplade till stimulansbidragen på föräldrastödsområdet. Flera av studierna blir färdigställda under 2014. En överblick av genomförda och pågående utvärderingar av föräldrastödjande insatsers effekter på barn och föräldrar ges nedan.

Inom ramen för regeringsuppdraget till Folkhälsomyndigheten att fördela 70 miljoner kronor för att utveckla föräldrastödet implementerade Ovanåkers kommun parrelationskursen PREP, Prevention and Relationship Enhancement Program. PREP utgår från att par kan lära sig mer konstruktiva tankemönster, kommunikationsformer och metoder för konflikthantering som kan hjälpa dem att utveckla ett gott förhållande eller förhindra att förhållandet utvecklas negativt. Nio lokala PREP-ledare utbildades och 29 föräldrapar deltog. Utvärdering av forskarna gjordes genom enkätstudie, intervjustudie och observationsstudie. Den visar att kursen haft positiv betydelse för deltagarna som par och som individer och samtliga deltagare uppgavs rekommendera kursen till sina vänner. Deltagarna uttryckte också i utvärderingen att de kommunikationsredskap som lärdes ut har universell karaktär och skulle kunna användas även med barn, t.ex. för att välja rätt tillfälle för en diskussion eller för att ge barnet bekräftelse.

Inom ramen för samma uppdrag erbjöd Uddevalla kommun tillsammans med föreningslivet gemensamma aktiviteter för föräldrar och barn inom ridning och orientering. Målgruppen var socialt utsatta eller isolerade föräldrar från utsatta bostadsområden. Syftet var att främja relationen mellan föräldrar och barn och att bryta social isolering i områden med stort utanförskap. Sammanlagt 30 föräldrar och 33 barn i tre föreningar deltog i studien, varav 40 procent hade utomnordisk bakgrund. Endast en mindre del av föräldrarna hade tidigare erfarenhet av likande aktiviteter och för majoriteten var föreningsaktivitet något nytt. Resultat från forskarna visar ett minskat upplevt utanförskap efter insatsen. Cirka 94 procent av deltagarna ansåg att relationen till barnet påverkats positivt och att de stärkt sitt sociala nätverk.

Inom ramen för regeringsuppdraget till Folkhälsomyndigheten att fördela 60 miljoner kronor för att utveckla föräldrastödet med fokus på samverkan, effekter och utvärdering, anpassning av metoder samt effekter av olika sätt att öka kunskaper om och intresset för föräldrar att delta i föräldrastödsgrupper har Spånga-Tenstas och Södertäljes projekt tagit fram ett nytt och mer målgruppsanpassat universellt föräldrastödsprogram. Programmet kallas ABC, Alla barn i centrum, och består av fyra träffar på olika teman. Programmet är ämnat för alla föräldrar med barn i åldrarna 3–12 år. ABC utvecklades efter att utvärderingar visat att många föräldrar inte nåddes av stöd eftersom de hade behov av ett program med färre träffar och med annat upplägg än vad befintliga program erbjöd. Stimulansbidragen har gjort det möjligt att genomföra en randomiserad kontrollerad utvärdering av effekterna av programmet. Den publiceras under 2014.

Inom ramen för samma uppdrag har Tjörns projekt genomfört effektutvärderingar av föräldrastödsprogrammen Aktivt föräldraskap, Connect, Cope, Komet & Ledarskapsträning för tonårsföräldrar ämnade för föräld-

rar med barn i åldrarna 10–17 år. Sammanlagt deltog 300 föräldrar i studien och datainsamlingen skedde genom frågeformulär till föräldrar respektive barn vid tre mättillfällen: gruppstart, avslut och ettårsuppföljning. Genom telefonintervjuer och frågeformulär riktade till föräldrar respektive barn i en normalgrupp jämförs barn vars föräldrar går respektive inte går i föräldrastödjande gruppverksamhet. Preliminära resultat indikerar att föräldrar som genomgått programmet stärkts i sin relation och som individer.

Projektet i Örebro utvärderar inom ramen för uppdraget effekter av programmet Connect U, ett kanadensiskt anknytningsbaserat program avsett för föräldrar med barn i åldrarna 9–17 år. Studien genomförs som en randomiserad kontrollerad studie. Preliminära resultat indikerar att föräldrar som genomgått programmet upplever högre föräldrakompetens och mindre depressiva symptom jämfört med föräldrar som inte deltagit.

Umeås projekt har inom ramen för uppdraget genomfört utvärderingar av vilka effekter föräldrastödsprogrammen Cope, Active Parenting, Familjeverkstan, Family-Lab och Ålskade förbannande Tonåring har på föräldrar och barn, genom mätningar före och efter deltagande. Preliminära resultat visar på statistiskt signifikanta förbättringar av föräldrars skattning av kompetens och stress i föräldrarollen, föräldrars psykiska välmående samt förbättringar av hyperaktivitetsproblem hos barnen.

Linköpings projekt har inom ramen för uppdraget involverat modersmåslärare i familjecentralernas arbete i syfte att nå föräldrar med invandrarbakgrund. Modersmåslärare fungerar som s.k. brobyggare och kulturtolkar för exempelvis somalisk- och arabisktalande föräldrar. Det har visat sig vara ett effektivt sätt att nå dessa föräldrar och det bidrar till integrering och ökad förståelse för hur det svenska samhället fungerar.

Socialstyrelsen beslutade 2008 att finansiera en omfattande utvärdering av några av de vanligast förekommande föräldrastödsprogrammen i Sverige. Studien kallas Nationell jämförelse av föräldrastödsprogram. De program som ingår är Connect, Cope, De otroliga åren och Komet samt självhjälp genom en bok om föräldrastöd. I en korttidsuppföljning kunde minskade problembeteenden påvisas hos barnet såsom att barnet hade slagit, rivit eller bitit andra, bråkat eller varit destruktivt. Föräldrarna kände ny glädje i sitt föräldraskap, upplevde mindre stress och hade en mindre negativ syn på barnets beteende. Föräldrarnas förmåga att se barnets perspektiv hade förbättrats och de hade fått en bättre relation till barnet. Den preliminära slutsatsen är att när föräldrar har problem med sina barns beteenden verkar föräldrastödsprogrammen förbättra barnens beteenden och när föräldrar har svårigheter i sin egen föräldraroll verkar programmen reducera föräldrarnas stress och hjälpa dem att återfå sin tillfredsställelse i att vara förälder. Preliminärt går det också att se intressanta och positiva resultat efter att föräldrar tagit del av självhjälpboken. Preliminära resultat indikerar att effekten kvarstår även vid långtidsuppföljning. Skillnaderna i resultat mellan de studerade programmen är relativt små. En del av studien rör hälsoekonomi. Huvudresultat om effekter presenteras under 2014.

Regeringen gav 2008 Folkhälsomyndigheten i uppdrag att främja lokalt sektorsövergripande hälsofrämjande arbete för barn och unga (dnr S2008/5747/FS). I enlighet med uppdraget fördelade myndigheten 50 miljoner kronor i stimulansbidrag till utvecklingsprojekt i sex kom-

muner, dels för att främja barns och ungas psykiska och fysiska hälsa, dels för att generera kunskap om såväl effektiva hälsofrämjande metoder som kostnadseffektiva samverkansformer på lokal nivå. Delar av arbetet som bedrevs rörde stöd till föräldrar. I Uppsalas projekt utvärderades det universella föräldrastödsprogrammet Triple P, Programmet för positivt föräldraskap, på förskolor i Uppsala kommun. Programmet är ämnat för föräldrar med barn i åldrarna 0–16 år och syftar till att stärka kunskap, färdigheter, självständighet och självförtroende hos föräldrarna och därigenom förebygga svåra beteendeproblem, känslomässiga problem och utvecklingsproblem hos barnen. De 27 förskolor som deltog i studien lottades till antingen interventions- eller kontrollgrupp. I interventionsgruppen fanns 18 förskolor på vilka samtliga föräldrar erbjöds att delta i programmet. I kontrollgruppen fanns 9 förskolor på vilka programmet inte erbjöds föräldrarna. Som utvärderingsinstrument använde forskarna enkäter med skattningsfrågor, enkäter med öppna frågor samt djupintervjuer. Föräldrarna i interventions- respektive kontrollgruppen fick besvara enkäter 6, 12 och 18 månader efter deltagandet. Resultaten visar att antalet barn med uppförandeproblem och andelen föräldrar med höga nivåer av depressionssymptom minskade i familjer där föräldrarna deltagit i Triple P.

Föräldrastödsstrategin togs fram för att bidra till att vända den negativa utvecklingen av barns och ungdomars fysiska och psykiska hälsa som regeringen uppmärksammat. I strategin beskrivs en långvarig ökning av psykosomatiska symptom som oro och nedstämdhet, sömnbesvär, trötthet och huvudvärk bland ungdomar i skolåldern och att en stor del av dessa stressrelaterade symptom är vanligare bland flickor än bland pojkar. Det beskrivs också att andelen ungdomar som vårdas på sjukhus för depression och ångest ökat. I dag finns tecken på att den självrapporterade psykiska ohälsan har avstannat. Undersökningen Skolbarns hälsovanor år 2009/2010 pekar för första gången sedan 1985 på en minskning av andelen femtonåriga flickor och pojkar som uppger att de känner sig nere. Sambanden är dock komplexa och det går inte med säkerhet att uttala sig om orsakerna till förändringarna.

Föräldrastödets ekonomiska effekter

Flera av projekten har genomfört utvärderande studier av den ekonomiska effektiviteten i föräldrastödet. Sammantaget visar studierna att de föräldrastödjande insatser som erbjöds i projekten leder till hälsovinster för barn och föräldrar samt att det redan på kort sikt lönar sig ekonomiskt att erbjuda förebyggande insatser i form av föräldrastöd.

Skara kommun arbetade i sitt projekt inom ramen för regeringsuppdraget till Folkhälsomyndigheten 2008 om lokalt sektorsövergripande hälsofrämjande arbete (dnr S2008/5747/FS) med att implementera och utvärdera effekter av föräldrastödsprogrammen De otroliga åren, Marte Meo och samordning samt Funktionell familjeterapi. Programmen är ämnade för föräldrar med barn i åldrarna 3–17 år och har i tidigare studier visat sig vara effektiva för att minska symtombelastning av beteendeproblem hos barn. Resultaten visar att satsningen ledde till att kommunen fick drygt 14 miljoner kronor i minskade bruttokostnader, bl.a. genom mins-

kade köp av öppenvård och genom att kommunen kunnat minska antalet placerade barn i hem för vård och boende.

I Uppsalas projekt inom ramen för samma uppdrag erbjöds och utvärderades det universella föräldrastödsprogrammet Triple P på förskolor i Uppsala kommun, vilket beskrivits på sidan 17 i detta avsnitt. Antalet barn med uppförandeproblem och andelen föräldrar med höga nivåer av depressionssymptom minskade efter deltagande i programmet, vilket gav kommunen en besparing redan på kort sikt. De hälsoekonomiska beräkningarna i projektstudien visade att driften av programmet skulle betala sig själv och börja gå med vinst efter två år.

Folkhälsomyndigheten har på regeringens uppdrag utarbetat en hälsoekonomisk analys av föräldrastöd (dnr S2012/2790/FST). Syftet var att få ett förbättrat underlag att värdera samhällskostnader för förebyggande föräldrastödsinsatser i relation till insatsernas resultat, både i hälso- och penningvärde. Folkhälsomyndigheten lät genomföra den hälsoekonomiska analysen baserat på föräldrastödsprogrammen Komet, Connect, Cope, De otroliga åren och Triple P. Gemensamt för dessa är att det finns omfattande randomiserade kontrollerade studier som visar hur stor andel av barnen, som efter att deras föräldrar deltog i insatserna, fick förbättringar i sin psykiska hälsa och vars kliniskt utagerande beteende minskade. För Triple P finns slutgiltiga resultat och för de andra programmen preliminära, se vidare på sidan 17 i avsnitt 3.1. Folkhälsomyndighetens hälsoekonomiska analys visar att de undersökta programmen har en förhållandevis låg genomförandekostnad i förhållande till andra insatser. Den visar också att insatserna leder till minskade kostnader inom skola och socialtjänst eftersom barnen inte var i behov av fortsatta regelbundna besök hos t.ex. psykolog, kurator eller specialpedagog i samma utsträckning som tidigare. Insatserna med föräldrastöd är kostnadsbesparande för samhället även om effekterna skulle kvarstå endast under ett eller två år. För varje satsad krona får samhället i genomsnitt tillbaka två kronor inom loppet av två år enligt analysen. Ett separat material riktat till lokala och regionala beslutsfattare och deras tjänstemän kommer även att tas fram i syfte att tjäna som del av ett beslutsunderlag vid lokala och regionala satsningar på föräldrastödjande insatser.

Övriga insatser för att genomföra strategin

Stöd till huvudmännen genom handbok och konferenser

I syfte att stödja huvudmännen i sitt föräldrastödsarbete fick Folkhälsomyndigheten 2012 regeringens uppdrag att ta fram en handbok i föräldrastödjande arbete (dnr S2012/2970/FST). Folkhälsomyndigheten presenterade 2013 Handbok i föräldrastödjande arbete, Föräldrar spelar roll. Den utgör ett kunskapsstöd för beslutsfattare, tjänstemän, praktiker och andra föräldrastödsaktörer på lokal och regional nivå som vill utveckla eller påbörja föräldrastödjande insatser. Till stor del bygger den på kunskaper och erfarenheter som framkommit i utvecklingsarbetet under genomförandet av den nationella föräldrastödsstrategin.

För att ytterligare stärka stödet till huvudmännen gav regeringen Folkhälsomyndigheten i uppdrag att genom föräldrastödskonferenser i respektive län tillgängliggöra den nya kunskapen (dnr S2012/2970/FST).

Konferenserna genomfördes under hösten 2013 utifrån lokala och regionala behov på området och i nära samverkan med kommuner, landsting och ideella organisationer i landets samtliga län. Drygt 3 000 tjänstemän, praktiker och beslutsfattare i kommuner, landsting och ideella organisationer deltog.

Ytterligare ett sätt att tillgängliggöra kunskap om föräldrastödjande arbete är det s.k. Magasin föräldrastöd som Folkhälsomyndigheten publicerat och distribuerat med hittills fyra nummer. Magasinet riktar sig till praktiker, politiker och tjänstemän.

Stöd till huvudmännen genom utbildning

Regeringen gav 2012 Folkhälsomyndigheten i uppdrag att utse en aktör som tar fram och erbjuder utbildning i föräldrastödjande arbete (dnr S2012/5557/FST). Örebro universitet erbjuder under hösten 2013 och våren 2014 en distansutbildning på 7.5 poäng om hälsofrämjande och förebyggande familje- och föräldrastöd. Utbildningens namn är Förebyggandets konst – föräldrastöd. Den utgör ett stöd till huvudmännen och riktar sig till tjänstemän, praktiker och beslutsfattare i kommuner och landsting samt personer i ideella organisationer som är i behov av fördjupad kunskap och konkreta verktyg för hur ett framgångsrikt föräldrastödsarbete på lokal och regional nivå kan bedrivas.

Undersökning av föräldrastödsarbetet i landet

Folkhälsomyndigheten har genomfört undersökningar för att få en bild av hur föräldrastöd bedrivs i landet. Sammantaget visar den senaste undersökningen som genomfördes hösten 2012 att majoriteten av kommunerna och landstingen samt hälften av de tolv svarande ideella organisationerna uppger att de bedriver ett strukturerat och systematiskt föräldrastödsarbete genom att utarbeta strategier för att samordna föräldrastödsfrågor, satsa på utbildningar av den egna personalen, erbjuda föräldrastödsprogram och andra föräldrastödjande aktiviteter. Även om föräldrastöd erbjuds strukturerat och systematiskt har en stor andel av aktörerna svårt att uppskatta omfattningen på föräldrastödsarbetet i fråga om antal genomförda program och antalet föräldrar som erbjudits stöd respektive deltagit i stödsatser. De kommuner som deltar i regeringens satsning på föräldrastöd är enligt undersökningen mer framgångsrika på flera områden jämfört med övriga kommuner helhet (Så arbetar kommuner, landsting och ideella organisationer med föräldrastöd, Folkhälsomyndigheten, 2013).

3.2 Hälso- och sjukvård

Mödra- och barnhälsovården

Barnmorskan inom mödrahälsovården är ofta den första person som de blivande föräldrarna träffar och barnmorskan kan därmed anses vara en nyckelperson för föräldrastödet. Hur bemötandet inom mödrahälsovården ser ut är därmed en viktig faktor för hur föräldrarna ser på samhällets bemötande av dem som föräldrar. Inom mödrahälsovården kan föräldra-

stödet ske både individuellt och i grupp, det senare i form av exempelvis föräldragrupper och tematiska träffar.

Inom barnhälsovården ges liksom inom mödrahälsovården föräldrastöd både individuellt och i grupp. Dels ges stöd till föräldrarna vid det ofta förekommande inledande hembesöket dels genom föräldragrupper och individuella möten med föräldrarna tillsammans med barnet. Föräldragrupperna kan vara allmänna eller ha ett särskilt fokus, exempelvis unga föräldrar, tvillingföräldrar eller adoptivföräldrar. Föräldragrupperna har framför allt en social betydelse där man som förälder både kan finna stöd hos andra blivande föräldrar och hos den person som leder gruppen.

Socialstyrelsen fick 2010 i uppdrag av regeringen att ta fram, tillgängliggöra och kontinuerligt uppdatera vägledningar, rekommendationer och kunskapsöversikter för barnhälsovård och elevhälsa. Inom ramen för uppdraget planerar Socialstyrelsen att ta fram en vägledning avseende föräldrastöd utifrån befintlig kunskap. Vägledningen kommer att bygga på bästa tillgängliga kunskap som det råder konsensus om i professionen. År 2012 fick Socialstyrelsen i uppdrag att redovisa uppdraget samt att ta fram en vägledning för elevhälsan i samråd med Skolverket. Dessutom gavs Socialstyrelsen i uppdrag att sammanställa och sprida kunskap som skapar förutsättningar för samt stöder ett effektivt hälsofrämjande och sjukdomsförebyggande arbete inom mödravården, barnhälsovården och elevhälsan på områdena goda matvanor och fysisk aktivitet. Socialstyrelsen har i enlighet med uppdragen tagit fram kunskapsstöd i form av kunskapsöversikter och kommer i december 2013 att rapportera vägledningar med rekommendationer.

Folkhälsomyndigheten, f.d. Statens folkhälsoinstitut, gav 2010 ut guiden Att ge barnet en rökfri miljö och en tobaksfri uppväxt – Guide för samtal om tobak inom barnhälsovården att användas av barnhälsovården i deras samtal med alla föräldrar och specifikt de som har svårt att sluta röka och snusa. Barn- och mödravården sprider även Konsumentverkets material om barn-säkerhet, såsom informationsmaterialet Säkra barn, trygga föräldrar riktat till blivande och nyblivna föräldrar.

Tidiga insatser för att förebygga våld mot spädbarn

Ett barn som utsätts för s.k. skakvåld löper stor risk att drabbas av allvarlig hjärnskada. Forskning visar att de barn som drabbas av traumatisk hjärnskada före två års ålder löper en stor risk att drabbas av kognitiva besvär och sociala beteendestörningar. Vid sidan av den svåra personliga tragedin utgör omsorgen av dessa barn en ekonomisk börda för samhället. Regeringen anser att det är angeläget att såväl de som väntar barn som nyblivna föräldrar har kunskap om behoven hos barn som skriker ofta och länge och får stöd i hur de kan hantera situationen. Tillgång till tidigt och professionellt stöd har stor betydelse i detta sammanhang liksom att ha ett nätverk där man som förälder kan få stöd från andra vuxna.

År 2008 fick professorn och verksamhetschefen vid Neuroradiologiska kliniken vid Karolinska Universitetssjukhuset i uppdrag av regeringen och Stockholm läns landsting att tillsammans med verksamhetsföreträdare för mödra- och barnhälsovård i Stockholms läns landsting utveckla en modell för prevention av barnmisshandel i form av skakvåld och därpå följande hjärnskador efter en utprövad amerikansk förebild samt

påbörja en försöksverksamhet inom Stockholms läns landsting. Projektet tog framför allt sikte på information till såväl blivande som nyblivna föräldrar, utbildningsinsatser för mödravård- och barnavårdspersonal samt att skapa förutsättningar för att andra landsting ska kunna ta efter och vidta egna insatser på området. Av slutrapporten framgår att bara 30 procent av föräldrarna i en kontrollgrupp i Uppsala län kände sig informerade om riskerna med att skaka barn. Inom försöksområdet i södra Stockholm kände däremot hela 90 procent till riskerna med skakvåld.

Familjecentralen som gemensam arena för föräldrastöd

Familjecentralerna fungerar som en gemensam arena för föräldrastödet där samverkan mellan olika professioner och verksamheter ger föräldrarna ett mer utvecklat, brett och tillgängligt föräldrastöd. Folkhälsomyndigheten har pekat på familjecentralen som en särskilt lämplig arena för ett tillgängligt och samordnat stöd till föräldrar. Socialstyrelsen definierar familjecentraler som en samlokalisering av mödrhälsovård, barnhälsovård, öppen förskola och socialtjänst med minst en förebyggande verksamhet. Vid sidan av familjecentralerna finns även det som kallas för familjecentralsliknande verksamhet. Denna verksamhet definieras som barnhälsovård som är samlokaliserad med öppen förskola eller socialtjänst. Innehållet på familjecentralerna varierar och kan även omfatta ytterligare verksamheter såsom familjerådgivning och riktat stöd till föräldrar. Enligt en kartläggning från 2013 som Föreningen för familjecentralers främjande genomfört finns 251 verksamheter som själva kallar sig familjecentral. Av dem uppger 112 att de består av fyra samlokaliserade basverksamheter och 70 att de består av tre samlokaliserade basverksamheter.

Nationell webbplats för föräldrastöd och barnsjukvård

Många föräldrar efterfrågar en kvalitetssäkrad webbplats med bred information om hälsa, utveckling, samhällets stödstrukturer samt stöd och råd i föräldraskapet. Regeringen beslutade 2009 om medel till Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) för att etablera en nationellt kvalitetssäkrad webbplats för universellt förebyggande föräldrastöd och barnsjukvård. Webbplatsen har införlivats i 1177.se, landstingens och regionernas gemensamma webbplats för råd om vård och hälsa. Den erbjuder samlad information och rådgivning om förebyggande och föräldrastödjande insatser samt barnsjukvård och ser barnet ur ett helhetsperspektiv med utgångspunkt i barnkonventionen.

Information till föräldrar om barnets rättigheter

Föräldrarna är i regel de som står närmast barnet och som ska se till att barnets behov tillgodoses och att barnets rättigheter inte kränks, i förhållande till exempelvis skolan, hälso- och sjukvården eller socialtjänsten. Det är enligt regeringen angeläget att föräldrar får kunskap om barnets rättigheter och vad dessa rättigheter innebär. Regeringen gav därför under 2010 Barnombudsmannen i uppdrag att ta fram och sprida ett informationsmaterial till föräldrar och blivande föräldrar om barnets rättigheter i enlighet med barnkonventionen. Inom ramen för uppdraget

har Barnombudsmannen tagit fram en folder och tre filmer om barnets rättigheter i familjen. De riktar sig till blivande föräldrar och föräldrar med barn i åldrarna 0–5 år. För den som leder föräldragrupper finns en handledning till filmerna. Barnombudsmannen genomförde utbildningsinsatser för personal inom mödra- och barnavårdscentraler i hur materialet kan användas i föräldragrupper. Barnombudsmannen har en särskild plats på sin webb där materialet finns tillgängligt.

Allmänna arvsfonden

Allmänna arvsfonden bildades genom ett beslut av 1928 års riksdag i samband med att arvsrätten begränsades. Kvarlåtenskap som inte övergick till en arvsberättigad släkting skulle i stället tillfalla en särskild fond, Allmänna arvsfonden. Fonden har till ändamål att främja verksamhet av ideell karaktär till förmån för barn, ungdomar och personer med funktionshinder. Arvsfondsdelegationen är en fristående så kallad nämndmyndighet och beslutar om fördelning av stöd ur fonden.

Allmänna arvsfonden har sedan 2008 stöd i föräldraskapet som ett prioriterat område vid fördelning av medel. Både universellt och riktat föräldrastöd är prioriterat. Under 2008–2013 har ett femtiotal sådana projekt inom en rad olika områden tilldelats sammanlagt 100 miljoner kronor. Nedan presenteras ett urval av dessa projekt, med koppling till hälso- och sjukvården. För arvsfondsprojekt som rör barn, unga och föräldrar med funktionsnedsättning, se avsnitt 3.6.

Projektet Narkoswebben drevs av Astrid Lindgrens barnsjukhus tillsammans med Barncancerfonden, Hjärtebarnsföreningen, Glädjeverkstan, Svensk Barnsmärtförening och Svensk förening för barnanestesi och intensivvård. Narkoswebben ger barn och föräldrar information och förberedelse inför ett barns undersökning, behandling eller operation. Den förmedlar information med lekfulla interaktiva inslag till besökare från ett trettiotal länder.

Studieförbundet Bilda Svealand tilldelades medel till ett projekt i syfte att öka informationen till blivande föräldrar med invandrarbakgrund utan kunskaper i svenska. I dag finns föräldragrupper med utbildade hemspråksinformatörer som kan föra samtal med föräldrarna och informera om hur det går till vid förlossningen och vad man bör tänka på som nybliven förälder. Det har också tagits fram ett metodmaterial bestående av bilder, figurer och dockor. Detta används i dag på vårdcentraler och spridning sker även till andra delar av vården.

Spädbarnsfonden fick medel till ett projekt i syfte att stödja barn och ungdomar som förlorat ett nyfött syskon. I projektet bildades samtalsgrupper i syfte att utröna vilket praktiskt och känslomässigt stöd som barn och unga behöver i en sådan situation, vilka råd föräldrar vill ge till andra och vilka råd föräldrarna vill ge till personal som möter föräldrar som mist ett barn. Informationen sammanställdes och analyserades och ledde till ett handlingsprogram.

3.3 Förskola och skola

Aktuell forskning visar ett tydligt samband mellan goda skolresultat och psykisk hälsa. Att lyckas i skolan är en stark skyddsfaktor. Skolans elevhälsa ska bidra till att skapa miljöer som främjar elevernas lärande, utveckling och hälsa. Den ska främst arbeta hälsofrämjande, förebyggande och ska stödja elevernas utveckling mot utbildningens mål. Elevhälsan har ett särskilt ansvar för att undanröja hinder för varje enskild elevs lärande och utveckling. Samarbete mellan skola och förälder och föräldrarnas förmåga till engagemang i skolan, deras förväntningar på barnet och förmåga att stödja och uppmuntra barnet i skolarbetet är viktiga för barnets resultat, hälsa, trivsel och allmänna situation. Genom att stödja föräldrarna i detta kan förutsättningarna för goda skolprestationer förbättras.

Specialpedagogiska skolmyndigheten genomför föräldrautbildningar via sitt nationella resurscenter. Syftet är att öka föräldrars kunskaper om deras barns funktionsnedsättning och dess konsekvenser, och där kan även nätverk mellan föräldrar skapas via gemensamma kurser. Förutom allmänna kurser om olika funktionsnedsättningar finns kurser där deltagarna mer specifikt kan få lära sig om exempelvis hur man som förälder kan ge stöd till barn med synnedsättning i deras skolarbete. Ett annat stöd som myndigheten ger är den så kallade TUFF, Teckenspråksutbildning för vissa föräldrar, i syfte att ge dem förutsättningar att kommunicera på teckenspråk med sina döva eller hörselskadade barn. En utvärdering för år 2012 pekar på en hög andel nöjda föräldrar.

Statens skolverk tog 2008 fram ett stödmaterial, Vi lämnar till skolan det käraste vi har, som är tänkt att bidra till ett stärkt föräldrasamarbete genom att starta diskussioner bland personal och ledare inom förskola och skola och hos blivande lärare vid högskolor och universitet. Materialet är även till för föräldrar. Föräldrar kan vända sig till Skolverkets upplysningstjänst med frågor om skolväsendet. På Skolverkets hemsida finns också stödjande material som riktar sig till föräldrar. Skolverket ger bidrag till föräldraorganisationer.

Utbildning i svenska för invandrare (sfi) är en kvalificerad språkutbildning som syftar till att ge vuxna personer med annat modersmål än svenska grundläggande kunskaper i svenska språket. Utbildningen är en egen skolform med kursplaner som innehåller mål för utbildningen och kunskapskrav för kurserna A–D. I några av de föräldrastödsprojekt som fått del av de stimulansbidrag som regeringen delat ut via Folkhälsomyndigheten har ett arbetssätt för föräldrastöd utarbetats som ett tema i undervisningen. Sfi-utbildningen har här fått fungera som arena för föräldrastöd för nyanlända föräldrar, något som visat sig fungera väl. Föräldraskapet har kunnat diskuteras både på svenska och på modersmålet, beroende på behov och intresse hos deltagarna.

Regeringsuppdraget till Folkhälsomyndigheten 2008 om lokalt sektorsövergripande hälsofrämjande arbete rörde till vissa delar ökat stöd till föräldrar i förskolan och skolan (dnr S2008/5747/FH). I Uppsalas projekt erbjöds och utvärderades det universella föräldrastödsprogrammet Triple P på förskolor i Uppsala kommun vilket ledde till att antalet barn med uppförandeproblem och andelen föräldrar med höga nivåer av depressionssymptom minskade. Detta beskrivs på sidan 17 i avsnitt 3.1.

Skara kommuns projekt syftade till att fler barn och unga i kommunen skulle klara skolan och ges förutsättningar för ett gott liv. Ökad samverkan och ökat stöd till föräldrarna ledde bl.a. till minskade bruttokostnader för kommunen. Detta beskrivs på sidan 18 i avsnitt 3.1.

Som en del i samarbetet mellan skolan och föräldrarna anordnar många skolor s.k. tematiska föräldramöten. Grundtanken med tematiska föräldramöten är att mötet, förutom de sedvanliga huvudinslagen, även inkluderar ett särskilt föräldrastödtema, t.ex. trots och självständighet, barns lärande, alkohol, narkotika och tobak. Arbetet läggs upp på olika sätt beroende på vilka behov, möjligheter och intressen som finns hos barn, föräldrar och på den enskilda skolan. Det tematiska föräldramötet ger ökade möjlighet till samtal föräldrar emellan och mellan lärare och föräldrar och kan bidra till att stärka skolans samarbete med hemmet och föräldrarna. Pedagogerna kan synliggöra mål och arbetsmetoder i undervisningen för föräldrarna och hur föräldrarna kan vara med och stötta. Föräldrarna får ny kunskap och nya idéer för föräldraskapet och familjelivet som kan påverka barnets lärande och välmående i skolan och i övrigt. Inom ramen för regeringens föräldrastödssatsning med stimulansbidrag till kommuner och lärosäten har projekten i Linköping, Växjö och Västervik vidareutvecklat arbetssättet. Inom ramen för Växjö projekt utbildades 200 pedagoger i tematiska föräldramöten i skolan vilket även lett till ökat deltagande i andra föräldrastödande insatser. Som resultat av Västerviks projekt finns i dag t.ex. föräldrastödsföreläsare som skolan kan boka till föräldramötet.

Ungdomar som blir föräldrar före 20 års ålder behöver ofta annat stöd än de som blir föräldrar senare i livet, bl.a. när det gäller att kunna slutföra sin utbildning i grund- eller gymnasieskolan. Unga föräldrar riskerar att hamna utanför både arbetsmarknad och utbildningssystem i högre utsträckning än andra ungdomar. Regeringen anser att insatser för att förebygga och bryta långvarigt mottagande av ekonomiskt bistånd är grundläggande för att förhindra att föräldrar och deras barn hamnar i ekonomisk utsatthet. Ungdomsstyrelsen fick under 2011 i uppdrag att ta fram ett stödmaterial för skolhuvudmän och andra aktörer i syfte att förbättra stödet till unga föräldrar att fullfölja sin utbildning. Stödmaterialiet är färdigställt och uppdraget redovisades i februari 2012.

3.4 Rättsväsendet

Inom rättsväsendet berörs barn och unga på många olika sätt, när de själva är aktuella för ingripanden av polis, som anhöriga till föräldrar som döms för brott, i samband med att frågor om vårdnad, boende och umgänge är föremål för tvist vid domstol m.m. Stöd kan i sådana situationer ge föräldrarna verktyg att använda i relationen till barnet att kunna hantera de många gånger svåra förhållanden som kan uppstå. Stödet till föräldrar kan också användas som verktyg och metod för att bidra till att uppnå verksamheternas måluppfyllelse inom rättsväsendet.

Polismyndigheten i Stockholms län införde 2011 på försök en föräldratelefon i Södertälje. Syftet var att skapa en naturlig kontaktväg mellan polisen och oroliga anhöriga. Genom att ringa till polisens föräldratelefon, som är bemannad dagtid tre dagar i veckan, kan föräldrar få svar på frågor om ungdomar och kriminalitet. På så sätt vill polisen också hjälpa föräldrar och andra anhöriga att vidta egna åtgärder i syfte att stödja sina ungdomar. Försöksverksamheten i Södertälje har nu utvidgats till hela Stockholms län.

I samarbete med socialtjänsten bedriver vissa polismyndigheter olika samtalsformer där föräldrar informeras om polisens och socialtjänstens oro för den unge. Syftet är att skapa en relation till föräldrar för att hjälpa dem att påverka sina barn i positiv riktning.

Den s.k. Kronobergsmodellen är en arbetsmetod som togs fram 2005 av Polismyndigheten i Kronobergs län. Arbetsmetoden används nu av flertalet polismyndigheter i syfte att minska alkoholkonsumtion och våldsbrottslighet bland ungdomar. Modellen består av åtgärder för att motverka både efterfrågan och tillgång till alkohol bland ungdomar i offentlig miljö. Polisen ingriper mot ungdomar som är berusade, kontaktar föräldrar samt upprättar anmälan om misstanke om brott mot alkohollagen. Arbetet sker även i samverkan med andra aktörer. Modellen har prövats i sju polisområden och utvärderats av Brottsförebyggande rådet. Erfarenheter från de polisområden som arbetat enligt metoden visar att ett aktivt arbete från polisens sida kan minska ungdomars alkoholdrickande i offentlig miljö. De statistiska resultaten talar för att detta i sin tur kan bidra till att minska våldsbrottsligheten i offentlig miljö (Brottsförebyggande rådet, Utvärdering av Kronobergsmodellen, En polisiär arbetsmetod för att förebygga våld i offentlig miljö, Rapport 2009:5).

Kriminalvården

I förarbetena till ny fängelselag (2010:610) och häkteslag (2010:611) betonas att en central målsättning för regeringens politik för barn och unga är att ett barnperspektiv, utifrån andan och intentionerna i konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen), ska genomsyra alla åtgärder som rör barn. Kriminalvården ska särskilt uppmärksamma ett barns behov och rättigheter i dess egenskap av nära anhörig till en intagen. Det kan avse såväl behovet hos ett barn av att upprätthålla kontakt med en förälder som är frihetsberövad som behovet av att ingripa till skydd för ett barn. Enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) är anställda i Kriminalvården skyldiga att till socialnämnden anmäla om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa.

I syfte att stärka och tydliggöra barnperspektivet i Kriminalvården finns sedan 2005 så kallade barnombud på varje frivård, häkte och anstalt i landet. Barnombuden ska bland annat sprida kunskap om barnkonventionen och verka för att myndigheten beaktar barnperspektivet i verksamheten. Utbildningen av barnombuden har skett i samarbete med Barnombudsmannen.

Föräldrarnas umgänge och kontakt med barnet kan underlättas av de barnsidor som Kriminalvården har på sin hemsida. Där kan barn till frihetsberövade föräldrar få svar på frågor, ta del av andras berättelser om

att ha en förälder som avtjänar straff och därigenom få större kunskap och förståelse. På Gruvbergets anstalt anordnar Kriminalvården en föräldra- och samlevnadsutbildning dit intagna kan få komma och vara tillsammans med sina familjer i två veckor. Föräldrautbildningen på denna anstalt är i första hand till för att de med långa fängelsestraff ska få möjlighet till en bra kontakt med sin familj.

Kriminalvården beslutar om statsbidrag till ideella organisationer som bedriver arbete inom kriminalvårdens område som är ägnat att främja dömdas återanpassning till samhället. En av de organisationer som får statsbidrag är Riksbryggan som bl.a. arbetar för att synliggöra och förbättra förhållandena för barn vars föräldrar är aktuella inom Kriminalvården. Riksbryggan inledde 2008 ett samverkansprojekt med Sveriges folkbibliotek för barn med frihetsberövade föräldrar, Godnattsagor inifrån. De intagna föräldrarna fick inom ramen för projektet kunskap om läsandets betydelse och en möjlighet att tala in godnattsagor på cd till sina barn. Syftet var att stärka relationen mellan barn och föräldrar, uppmuntra föräldern att bli ett stöd i barnets utveckling och därmed minska de negativa effekter som kan uppstå på grund av fängelsevistelsen.

Under de senaste åren har mer än 14 000 personer under 18 år misstänkts för brott. Brå har i uppdrag att kartlägga i vilken utsträckning föräldrar närvarar vid rättsväsendets åtgärder mot deras misstänkta barn. Det handlar bland annat om vårdnadshavares närvaro vid polisförhör och domstolsförhandlingar. I uppdraget ingår också att belysa vilken betydelse vårdnadshavares närvaro kan ha för rättsprocessen och för den unge. Uppdraget ska redovisas senast den 1 juni 2014.

Domstolarna

Domstolarna kan fatta olika beslut som innebär att föräldrar får visst stöd. I många måltyper finns en möjlighet att förordna ett offentligt biträde för den som åtgärden avser och för hans eller hennes vårdnadshavare. Det gäller t.ex. mål enligt lagen (1990:52) om vård av unga. Behövs offentligt biträde både för den unge och för hans eller hennes vårdnadshavare, förordnas gemensamt biträde, om det inte finns motstridiga intressen mellan dem. Offentligt biträde förordnas av den domstol som handlägger målet. I ärenden hos socialnämnd eller social distriktsnämnd förordnas offentligt biträde av förvaltningsrätten. Allmän domstol kan vidare bevilja en förälder rättshjälp, t.ex. i mål om vårdnad, boende och umgänge. Domstolen kan i relation till vårdnadsmål besluta om samarbetsamtal mellan föräldrarna. Vidare kan domstolarna bevilja föräldrar rätt till ersättning för inställelse i vissa fall om barnet är kallat till domstolen. Vissa tingsrätter tillämpar en särskild modell som kallas Konflikt och försoning när det gäller vårdnadsmål. Modellen innebär att tingsrätterna i nära samarbete med familjerätterna sätter barnets behov i fokus och stöder föräldrarna i att komma fram till varaktiga samförståndslösningar. Domstolsverket har tagit fram informationsblad som stöd till föräldrar i vissa frågor, bl.a. om skilsmässa, juridisk hjälp och rättshjälp.

3.5 Föräldrars relationer och samarbete

Studier visar att det sätt på vilket föräldrar kommunicerar med varandra och löser konflikter sinsemellan har stor betydelse för föräldraskapet och för barns hälsa och möjligheter under uppväxten och senare i livet. Det kan finnas behov av stöd då föräldrarna lever ihop, är inne i en separationsprocess eller redan har separerat.

Inom socialtjänsten erbjuds stödet till föräldrar för att stärka deras relation och samarbete på olika sätt beroende på behov och orsaker till varför man behöver stöd. Många kommuner har utvecklat ett antal öppna insatser som bl.a. innefattar olika former av föräldrastödsinsatser. Kommunerna är enligt socialtjänstlagen skyldiga att sörja för att familjerådgivning erbjuds den som begär det, antingen genom kommunens egen försorg eller hos annan lämplig yrkesmässig rådgivare som t.ex. privata samtalsterapeuter eller kyrkliga och ekumeniska familjerådgivare. Fokus ligger på att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden och inom familjen. Kommunen får ta ut en skälig avgift för stödet som inte överstiger kommunens självkostnader.

Insatser för att stödja föräldrarna i parrelationen

Inom ramen för regeringens stimulansbidragssatsning på föräldrastöd till kommuner och lärosäten har insatser som rör föräldrarnas relation till varandra prövats och utvärderats. Ovanåkers projekt implementerade parrelationsmetoden PREP, Prevention and Relationship Enhancement Program. PREP utgår från att par kan lära sig mer konstruktiva tanke-mönster, kommunikationsformer och metoder för konflikthantering som kan hjälpa dem att utveckla ett gott förhållande eller förhindra att förhållandet utvecklas negativt. Projektutvärderingen visar att de deltagande föräldrarna stärkts i sin relation och som individer. PREP-utvärderingen beskrivs mer ingående på sidan 16 i avsnitt 3.1.

Föräldrars samarbetsamtal vid separation har stärkts

Utredningen om ekonomi och föräldrasamarbete vid särlevnad, den s.k. Särlevnandeutredningen, pekade i sitt betänkande Fortsatt föräldrar – om ansvar, ekonomi och samarbete för barnets skull (SOU 2011:51) på att föräldrar saknar samlad information och stöd i ekonomiska frågor som rör barnet. Det framkom även att ekonomiska frågor som rör barnet är de frågor som föräldrar har svårast att samarbeta kring. Det bristande samarbetet riskerar att påverka barnet negativt. I syfte att öka möjligheterna för föräldrarna att nå enighet även i frågor som rör barnets försörjning har regeringen därför föreslagit att de kommunala samarbetsamtalen ska utvidgas till att även gälla dessa frågor (prop. 2012/13:189). Lagförändringen träder i kraft den 1 juli 2014 och Socialstyrelsen har getts i uppdrag av regeringen att i samråd med Konsumentverket och Försäkringskassan ta fram utbildningsmaterial till samtalsledarna samt att sprida information om samarbetsamtalen till allmänheten.

Stöd för att reglera underhåll till barn

Den förälder som barnet inte stadigvarande bor hos ska, för att bidra till barnets försörjning, betala underhållsbidrag till den andra föräldern.

Underhållsstödet är statens förskottering av ett uteblivet underhållsbidrag till barn med särlevande föräldrar. Enligt Särlevandeutredningens beräkningar skulle drygt 40 procent av de barn som det i dag lämnas underhållsstöd för få ett högre underhåll om föräldrarna i stället reglerade underhållet civilrättsligt. Detta gäller främst barn som lever i hushåll med låg ekonomisk standard. Barn i den lägsta inkomstgruppen skulle då få en förbättring med i genomsnitt 1 100 kronor per månad.

Andelen barn med separerade föräldrar som reglerar underhållet direkt mellan sig har ökat under flera år men uppgången har enligt Försäkringskassan varit oförändrad på cirka 71 procent sedan 2011 (inkluderar barn som bor växelvis). De föräldrar som inte har ekonomisk förmåga att lösa underhållet på egen hand ingår inte i beräkningen. Ökningen av det växelvisa boendet har varit den främsta anledningen till ökningen av andelen barn med föräldrar som reglerar underhållet på egen hand.

Försäkringskassan har kontinuerligt arbetat med att uppmuntra föräldrar, som har ekonomiska förutsättningar att återbetala hela det lämnade underhållsstödet på 1 273 kronor per månad, att själva sköta underhållsregleringen. Försäkringskassan informerar i dag särlevande föräldrar om att barnets underhåll i första hand kan bestämmas genom ett civilrättsligt avtal om underhållsbidrag, eller att underhållsstödet i stället kan bestå av ett utfyllnadsbidrag som fyller upp till det maximala beloppet om 1 273 kronor per månad. Undersökningar gjorda av både Särlevandeutredningen (SOU 2011:5) och Försäkringskassan visar att många särlevande föräldrar upplever det som komplicerat att själva beräkna och avtala om underhållsbidrag. Det är därför inte orimligt att anta att många av dessa föräldrar av okunskap eller bekvämlighet väljer att reglera underhållet via Försäkringskassan och underhållsstödet.

För underhållsstödet finns sedan 2002 ett verksamhetsmål fastställt i Försäkringskassans regleringsbrev om att myndigheten ska verka för att särlevande föräldrar i större utsträckning på egen hand reglerar underhållet för barnet. På Försäkringskassans webbplats finns information om hur särlevande föräldrar kan träffa avtal om underhållsbidrag till sina barn. Där finns också blanketter för avtal och ett beräkningsinstrument som föräldrarna kan använda för beräkning av underhållsbidragets storlek. Effekterna av Försäkringskassans arbete är dock svåra att bedöma. Bedömningen av effekterna försvåras dessutom av att studier har visat att föräldrar inte alltid reglerar något underhåll för barnet, vare sig via underhållsstödet eller civilrättsligt (Socialförsäkringsrapport 2011:5).

Regeringen aviserar i budgetpropositionen för 2014 sin avsikt att återkomma med förslag till hur föräldrar kan ges bättre stöd för att i en större utsträckning reglera underhåll till barn samt vilken instans som kan bistå föräldrar med sådant stöd (prop. 2013/14:1, utgiftsområde 12, s. 28).

Kommunernas hantering av beslut om umgängesstöd har utvärderats

Barn behöver nära och goda kontakter med båda föräldrarna även om dessa inte är sammanboende. Föräldrarna har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med den andre föräldern tillgodoses så långt som möjligt. Regeringen gav i regleringsbrevet för 2013 Socialstyrelsen i uppdrag att redovisa hur kommunerna hanterar domstolars beslut om umgängesstöd samt på vilket sätt och i vilken utsträckning

kommunerna lever upp till sina åtaganden. Socialstyrelsen ska samråda med Barnombudsmannen och även redovisa barns erfarenheter av umgängesstöd. Av redovisningen ska det även framgå hur samrådet skett och hur barns erfarenheter har samlats in. Uppdraget har rapporterats. Rapporten visar att frågor om umgängesstöd är svåra att hantera både för domstolen och socialnämnden och att det finns brister i vissa hänseenden. Frågan bereds i Regeringskansliet.

Separationsteam för barnets bästa i samband med separation

Särlevandeutredningen pekade i sitt betänkande (SOU 2011:51) på behovet av samverkan genom tvärprofessionella insatser för att stödja både föräldrar och barn i samband med en separation. Enligt utredningen finns det behov av att utveckla en samverkansmodell som tar sin utgångspunkt i en helhetssyn på familjens situation och behov av hjälp och stöd i samband med separation och som syftar till att sätta barnets bästa främst. Mot den bakgrunden lämnade regeringen 2012 ett uppdrag till Socialstyrelsen om en förstudie angående förutsättningar för att pröva en försöksverksamhet med s.k. separationsteam på en rad olika orter i landet. Det övergripande målet för en sådan försöksverksamhet borde enligt regeringens mening vara att i möjligaste mån minska risken för att barn skadas av konflikter mellan föräldrarna och säkerställa att barnets rättigheter, behov och intressen synliggörs och tillgodoses i samband med en separation. Socialstyrelsen lämnade sin återrapportering till regeringen i januari 2013. Frågan bereds i Regeringskansliet.

Stöd till föräldrar att fördela föräldraledigheten har stärkts

De ekonomiska konsekvenserna är viktiga faktorer när föräldrarna planerar föräldraledighetens längd och fördelningen av ersättningsdagar mellan sig. Tidigare har Försäkringskassan konstaterat att föräldrarnas behov av information om föräldraförsäkringen är stort och att nästan hälften av föräldrarna ansåg att informationen inte var tillräcklig för att på ett bra sätt kunna planera sin föräldraledighet (Socialförsäkringsrapport 2010:3). I Försäkringskassans regleringsbrev har vikten av information till föräldrarna betonats under ett antal år. För år 2014 är målet att informationen ska ge föräldrar goda kunskaper om föräldraförsäkringens regelverk och därmed skapa förutsättningar för valfrihet, ett jämställt föräldraskap och makt över livssituationen.

Regeringen gav i oktober 2012 Försäkringskassan i uppdrag att utveckla en webbaserad tjänst som stöd till föräldrar att planera och beräkna de ekonomiska effekterna av hur de fördelar sin föräldraledighet. Ett bra planeringsverktyg kan underlätta föräldrarnas val, skapa förutsättningar för ett mer jämställt uttag av föräldrapenning och underlätta för föräldrarna att planera när och hur länge de ska vara föräldralediga. Verktyget kan väga in flera olika faktorer, bland annat föräldrarnas inkomster, möjligheter till jämställdhetsbonus samt avtal om så kallad föräldralön från arbetsgivare. Det innehåller även information om vid vilka situationer det finns möjlighet att vara föräldraledig med kommunalt vårdnadsbidrag och om rätten till semesterlön under föräldraledigheten. Verktyget togs i bruk under första kvartalet 2013. Försäkringskassan utvecklade under 2012 även nya informationskanaler via

exempelvis Facebook samt introducerade en webbaserad grundutbildning i föräldraförsäkringen på hemsidan. Planeringsverktyget och de förbättrade kanalerna för information kan medföra att föräldrarna får större möjligheter att utifrån sina unika förutsättningar planera sin föräldraledighet med barnet, vilket kan skapa bättre möjligheter för barnet att få tid med båda föräldrarna och öka barns välmående. Det skapar också ökade möjligheter för föräldrarna att hitta sin önskade fördelning av tid med familjen och tid i arbete.

3.6 Barn med funktionsnedsättning

Föräldrastödet riktar sig till alla föräldrar. I vissa fall när det gäller att tillgodose rättigheter för barn och unga med funktionsnedsättning kan det dock krävas särskilt stöd. Regeringen har vidtagit en rad åtgärder för att barn och unga med funktionsnedsättning ska kunna bli fullt delaktiga i samhällslivet. Till exempel har åtgärder vidtagits för att förbättra stödet till föräldrar som har barn med funktionsnedsättning.

Nationellt kompetenscentrum Anhöriga, Nka, har beviljats medel för att skapa ett kunskaps- och anhörigstöd för främst föräldrar till barn och unga med en kombination av rörelsehinder, utvecklingsstörning, svåra kommunikationssvårigheter, syn- eller hörselnedsättning i kombination med medicinska problem. Inom ramen för arbetet har kunskapsmaterial tagits fram i form av text, bild och film som förmedlas genom webben. Materialet produceras i samarbete med barn- och ungdomshabiliteringar, specialistenheter och föreningar. Arbetet följer också aktuell forskning och utveckling och förmedlar det aktuella kunskapsläget i Nka:s egna kunskapsöversikter. Inom området har Nka byggt upp ett flertal lärande nätverk för föräldrar och nya grupper startas med jämna mellanrum. Regeringen har avsatt medel för arbetet till december 2014.

Sedan 1997 har regeringen även avsatt medel för verksamhet såsom läger- och mötesaktiviteter i kombination med kunskaps- och erfarenhetsutbyte för barn med sällsynta diagnoser eller syndrom som orsakar funktionsnedsättningar. Aktiviteterna är också avsedda för barnens föräldrar och övriga familjemedlemmar. Det är Socialstyrelsen som prövar frågor om statsbidrag enligt förordning (2012:316) om statsbidrag för viss verksamhet på funktionshindersområdet och för 2014 är drygt 8 miljoner kronor avsatta för ändamålen.

Regeringen har även inlett en dialog med Sveriges Kommuner och Landsting om hur en försöksverksamhet kring stärkt samordning för barn med funktionsnedsättning skulle kunna utformas och utvecklas. Många föräldrar som har barn med funktionsnedsättning bär ett tungt ansvar för att samordna de insatser och det stöd som barnet behöver i sin vardag från olika huvudmän och aktörer. En granskning som Riksrevisionen gjorde 2011 avseende samordningen av samhällets stöd till barn och unga med funktionsnedsättning visar att föräldrarnas samordningsansvar kan bidra till att de i högre grad är sjukskrivna än andra föräldrar, samt har svårare att hävda sig på arbetsmarknaden (RiR 2011:17).

För att öka kunskapen om de samhälleliga stödbehoven hos föräldrar till barn med psykisk eller fysisk funktionsnedsättning fick Folkhälso-

myndigheten 2010 i uppdrag att fördela 10 miljoner kronor till kommuner och lärosäten. Dessa medel har fördelats på två utvecklings- och utvärderingsprojekt där det ena projektet jämför det stöd som faktiskt ges med det stödbehov som uttrycks av familjerna och professionella. Det andra projektet kartlägger behovet av stöd hos barn med lindrig utvecklingsstörning och deras föräldrar. Försöksverksamheten pågår t.o.m. 2013 och resultaten ska redovisas under 2014.

Allmänna arvsfonden

Allmänna arvsfonden har sedan 2008 stöd i föräldraskapet som ett prioriterat område vid fördelning av medel. Både universellt och riktat föräldrastöd är prioriterat. Nedan presenteras exempel på verksamheter som rör stöd till föräldrar som har barn med funktionsnedsättning eller stöd till föräldrar med egen funktionsnedsättning som tilldelats medel ur fonden. För arvsfondsprojekt som rör stöd till föräldrar inom hälso- och sjukvården samt för information om fonden, se sidan 23 i avsnitt 3.6.

Projektet Downs syndrom på 2000-talet fick medel för att belysa olika frågeställningar och situationer som föräldrar med barn som har Downs syndrom ställs inför. Många nyblivna föräldrar upplever att de saknar information om vad det innebär att leva med ett barn som fått diagnosen. Svenska Downsföreningen producerade och distribuerade en film som skildrar och informerar om familjer som har barn med Downs syndrom under förskoleåldern, skolåldern och ungdomstiden.

Projektet Stöd till föräldrar med intellektuella begränsningar fick stöd ur Arvsfonden i syfte att minska risken för att barn far illa genom att utveckla kunskap, stöd och hjälpinsatser till familjer där en eller båda av föräldrarna har en intellektuell begränsning. Självkänslan ökade och kommunikationen fungerade bättre för de föräldrar som fått hjälp i hemmet. Föräldrarna uppgav också att gruppverksamheten, där de fick möjlighet att utbyta erfarenheter med andra vuxna som lever i liknande situationer, gav dem tillgång till ett större nätverk och ett deltagande i en gemenskap. För information om regeringens genomförda insatser för att stärka stödet till föräldrar med egen psykisk funktionsnedsättning, se sidan 36 i avsnitt 3.9.

3.7 Sociala barn- och ungdomsvården

Socialnämnden i varje kommun har enligt socialtjänstlagen ansvar för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden. Den ska stödja och vid behov komplettera föräldrarna under barnets uppväxt. Arbetet i den sociala barn- och ungdomsvården utgår från frivillighet och respekt för den enskildes självbestämmande och integritet. I vissa situationer kan det behövas tvingande åtgärder för att skydda barnen.

Stödet till föräldrar inom socialtjänsten sker på olika sätt beroende på vilka behov som finns och orsakerna till stödbehovet. I det förebyggande arbetet vidtas insatser riktade till barn och unga och deras familjer, inte minst för att undvika placering av barn och unga utanför hemmet. Många kommuner har utvecklat olika former för öppna insatser, vilka bl.a. innefattar insatser i syfte att stärka föräldrarna i föräldraskapet. Föräldrar som

har barn placerade inom den sociala barn- och ungdomsvården efterfrågar ofta själva stöd i umgänget med barnet och i sin föräldraroll. Det är viktigt att föräldrarna får det stöd och den hjälp de behöver för att barnen ska må bra och utvecklas väl. God vård i den sociala barn- och ungdomsvården grundas på ett fungerande delat föräldraskap mellan föräldrar, familjehemsföräldrar, behandlingspersonal och socialtjänst.

De konkreta stödinsatserna kan läggas upp på olika sätt. En grundläggande utgångspunkt är barnets egna behov när det gäller kontakt med föräldrarna. Barn och unga känner ofta stor oro för sina föräldrar, särskilt om dessa lever destruktivt i t.ex. missbruk och hemlöshet. Barn och unga kan också vara rädda för sina föräldrar eftersom de kan ha blivit utsatta för våld och övergrepp i hemmet. Exempel på insats är krisbearbetning som kan behövas omedelbart efter ett omhändertagande. Föräldrarna kan också behöva stöd när det gäller att på ett för barnet lämpligt sätt upprätthålla kontakten med barnet. Om föräldrarna drar sig undan kan det behövas ett motivationsarbete för att förmå dem att ta emot hjälp och upprätthålla kontakten med barnet. Det är viktigt att stödet till föräldrarna är långsiktigt och av olika slag, beroende på orsak till och längd på placeringen och om det gäller yngre barn eller ungdomar. Det kan också handla om erbjudande om föräldrautbildning och samtalsstöd. När ungdomar har placerats på grund av egen problematik, t.ex. missbruk, behöver föräldrar involveras aktivt i behandlingen. Det kan också behövas stöd- och behandlingsinsatser till övriga i familjen för att de förändringar som behandlingen förhoppningsvis har medfört ska kunna vidmakthållas när den unge återvänder till hemmet.

Kontakten mellan föräldrar vars barn är placerade i familjehem, jourhem eller i hem för vård eller boende är viktig för barnets hälsa och utveckling. Likaså är kontakten mellan barnet och den eller dem som är vårdnadshavare under placeringstiden viktig. Sedan tidigare har socialnämnden enligt socialtjänstlagen varit skyldig att ge stöd till vårdnadshavarna. Socialnämnden ska sedan den 1 januari 2013 lämna både vårdnadshavarna och föräldrarna råd, stöd och annan hjälp som de behöver (6 kap. 7 § punkt 4 socialtjänstlagen). Denna skyldighet gäller inte bara vid placeringar i familjehem och jourhem utan även vid placeringar i hem för vård eller boende. Vid placering på särskilt ungdomshem ska socialnämnden följa vården genom samtal med vårdnadshavarna och särskilt uppmärksamma den unges relationer till anhöriga och andra närstående (13 a § LVU).

3.8 Adoptivföräldrar

De barn som behöver en familj genom internationell adoption har erfarenheter av bristande omsorg och separationer och adoptionen innebär en stor förändring av barnets livssituation. Blivande adoptivföräldrar behöver ha insikt om vad barnets erfarenheter kan innebära så att de kan hjälpa sitt barn att bli tryggt. Adopterade barn kan ha en särskild sårbarhet på grund av sina erfarenheter före adoptionen, men det som är avgörande för barnets framtida relationer är vilken omvårdnad de får av sina adoptivföräldrar. De som blir föräldrar till ett barn genom adoption har i

många fall behov av stöd för att möta de särskilda behov som en adoption ställer på föräldraskapet. I enlighet med socialtjänstlagen har socialnämnden ett särskilt ansvar för att adoptivfamiljerna får det stöd och den hjälp som de kan behöva efter det att adoptionen genomförts. Det är vanligt att tankar och känslor kring adoptionen aktualiseras vid förändringar och adoptivfamiljen kan behöva stöd under olika skeden under barnets uppväxt.

Det är mottagarlandets ansvar att förbereda blivande adoptivföräldrar och utreda att de är lämpliga att ta emot barn för adoption. I Sverige är det kommunerna som har ansvar för att detta sker genom den obligatoriska föräldrautbildningen och medgivandeutredningen. Kommunen anvisar till lämplig utbildning och socialnämnden beslutar om medgivande. Socialstyrelsen fick i augusti 2013 i uppdrag av regeringen att uppdatera det material som används i föräldrautbildningen inför adoption samt att uppdatera handboken för socialtjänstens handläggning vid adoption (dnr S2013/5938/FST). I uppdraget ingår även att komma med en plan för hur materialet aktivt ska implementeras i verksamheterna utifrån de behov som finns hos professionen. Socialstyrelsen ska även lämna förslag, inkluderande kostnadsberäkningar, på hur en uppföljande föräldrautbildning omfattande ett till två tillfällen i anslutning till barnbesked kan organiseras. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Socialdepartementet) senast den 13 juni 2014.

I syfte att ge adoptivföräldrar och blivande adoptivföräldrar en inblick i hur tillvaron kan ha gestaltat sig för barnet före adoptionen, lät Myndigheten för internationella adoptionsfrågor 2011 producera ett informationsmaterial till blivande adoptivföräldrar i form av en film. Filmen har spelats in på barnhem i olika delar av världen och kan användas i utbildningssammanhang dels för yrkesverksamma som möter adopterade barn och deras familjer, dels för föräldrarna själva.

3.9 En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken

Föräldrar är en viktig målgrupp i det förebyggande folkhälsoarbetet och för insatser för att bl.a. minska ungdomars alkoholkonsumtion. Forskning visar att föräldrar genom sin roll som gränssättare och vuxna förebilder har stora möjligheter att påverka sina barns alkoholdebut och framtida konsumtionsmönster. Många föräldrar efterfrågar mer stöd i den situationen. Ett ökat deltagande av föräldrar i det förebyggande arbetet är därför ett prioriterat mål i regeringens samlade strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken (prop. 2010/11:47), den s.k. ANDT-strategin, som sträcker sig fram till och med 2015. Folkhälsomyndigheten, f.d. Statens folkhälsoinstitut, är nationellt kunskapscentrum för metoder och strategier inom folkhälsoområdet och har ansvaret på nationell nivå för att samla kunskap om droger och om preventionsmetoder. Folkhälsomyndigheten fördelar på regeringens uppdrag årligen under 2011–2014 sammanlagt 40 miljoner kronor i utvecklingsmedel för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiska åtgärder. Syftet är att stimulera metodutveckling och spridning av väl

dokumenterade förebyggande metoder samt information och utbildning. Det finns ett antal framgångsrika lokala och regionala arbets sätt där föräldrar erbjuds stöd i syfte att skjuta upp debuten och minska konsumtionen hos barnen. Särskilda ytterligare anslag för finansieringen av Alkohollinjen och Alkoholhjälpens samt skol- och drogvaneundersökningar (ESPAD och Monitorprojektet) har handlagts separat utöver de 40 miljonerna i ANDT-utvecklingsmedel.

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) får statligt stöd för att samla och sprida kunskap om alkohol och andra droger. CAN driver också en interaktiv webbplats där både ungdomar, föräldrar och andra vuxna kan få svar på sina frågor.

Information till blivande föräldrar om riskerna med ANDT har stärkts

Socialstyrelsen har initierat flera satsningar när det gäller ofödda och späda barn på ANDT-området. Bland annat genomförs en granskning av aktuell forskning om stöd till gravida och småbarnsföräldrar med missbruks- och beroendeproblematik samt en kartläggning av det stöd som finns för dessa föräldrar i dag. Insatser för att utveckla arbetet inom mödra- och barnhälsovården samt förskola och skola ingår också i den satsning myndigheten leder för att utveckla stödet till familjer med missbruk, psykisk sjukdom eller funktionsnedsättning och som lever i familjer där våld förekommer, vilket beskrivs nedan på sidan 36 i det här avsnittet. Socialstyrelsen har också inlett ett samarbete med Skolverket bl.a. inom ramen för ett regeringsuppdrag om en fortbildnings satsning för elevhälsan, där barn som anhöriga utgör ett tema.

Information till föräldrar om tonåringar och alkohol har stärkts

Regeringens nationella informations satsning Tänk om handlar om langning av alkohol till ungdomar och riktar sig primärt till föräldrar och andra vuxna. Satsningen pågår under åren 2010–2014. Föräldrar ges stöd i gränssättning och normer kring alkohol gentemot sina tonåringar. Syftet är att sprida kunskap till föräldrar om tonåringar och alkohol. Insatsen fokuserar på årets risktillfällen då många tonåringar dricker alkohol för första gången och då många dricker sig berusade. Risktillfallen är valborg, skolavslutningar, festivaler, skolstart, halloween, höstlov och nyår.

I syfte att stödja föräldrar att tala med sina tonåringar om alkohol skickas boken Tonårsparlören ut varje år ut till alla föräldrar det år då deras barn fyller 14 år. Tonårsparlören innehåller fakta, argument och tips utarbetade tillsammans med forskare, fältarbetare, läkare, psykologer, familjeterapeuter, föräldrar och tonåringar. Genom att stötta tonårsparlören att prata om alkohol tillsammans med sin tonåring kan tonåringen rustas att fatta egna kloka beslut vad gäller den egna alkohol konsumtionen. Förhoppningen är att skjuta upp alkoholdebuten eftersom det då finns mindre risk för framtida missbruk och andra alkoholrelaterade problem. Tonårsparlören har spridits som bok och genom egen webbplats, Tonårsparlören.se. Därtill har studiecirkelar och föräldramötesmaterial erbjudits inom ramen för projektet. Från och med 2013 är det IQ Initiativet AB, dotterbolag till Systembolaget, som är ansvarigt för utgivning och innehåll. Folkhälsomyndigheten och dess förennan Alkoholkommittén har tidigare varit ansvariga.

Aktuella undersökningar av föräldrars attityder kring att bjuda på eller köpa ut alkohol till sina tonåringar visar att föräldrar är mer restriktiva i dag än tidigare. Stora resurser har under 2000-talet satsats på att få barn och ungdomar att skjuta upp alkoholdebuten och på att engagera föräldrar till elever i högstadiet i detta arbete. Det har bland annat satsats på information och attitydsförändringsarbete kring alkoholens risker och skadeverkningar. Det är svårt att uttala sig om vilken eller vilka insatser som haft störst betydelse i förändringsprocessen. Två av de viktigare och större satsningarna på området är dock Tonårsparlören och Tänk Om.

Folkhälsomyndigheten ger också ut materialet Tänk efter i vilket sällskap du berusar dig, där målgruppen är blivande föräldrar och föräldrar till små barn. Det finns också ett handledningsmaterial för barnhälsovården.

Nationell satsning mot cannabis

Den vanligaste drogen bland ungdomar är cannabis och inom ANDT-strategin genomför regeringen därför 2012–2014 en bred nationell satsning mot cannabis. Regeringens målsättning är att minska användandet och öka kunskapen om de negativa konsekvenserna av cannabismissbruk. Satsningen riktar sig till ungdomar, unga vuxna, föräldrar och personal som arbetar med ungdomar. Inom ramen för utvecklingsarbetet har de tre storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö utvecklat ett treårigt projekt, det s.k. Trestad 2, som syftar till att utveckla metoder som spänner över hela fältet från förebyggande metoder och tidiga insatser till stöd för att kunna bryta ett mer avancerat missbruk. Huvudmålgruppen är ungdomar under 25 år. Insatser inriktas också till föräldrar med barn i tonåren. Till satsningen knyts forskare som både utvärderar det lokala arbetet i respektive stad och satsningen i sin helhet.

Cannabisnätverket är ett nationellt nätverk för olika yrkesgrupper som arbetar med cannabisbehandling. Nätverket genomför konferenser för kompetensförsörjning och erfarenhetsutbyte och vänder sig till personal inom socialtjänst, skola, hälso- och sjukvård, polis, kriminalvård och institutionsvård samt till ideella organisationer, förtroendevalda och föräldrar. Nätverket driver också Cannabishjälpen som är ett webbaserat stöd för dem som berörs av cannabismissbruk och dess effekter. Dit kan även föräldrar höra av sig för stöd, antingen vid eget eller vid barns missbruk.

Dopingjouren

Dopingjouren vid Karolinska universitetssjukhuset driver med statligt stöd rådgivning till personer med dopningsproblem och deras anhöriga. Jouren innebär ett stöd till föräldrar som har barn med dopningsproblem eller som har problem för egen del. Rådgivningen sker både per telefon och via internet. I uppdraget, som är rikstäckande, ingår också att samla och sprida information kring dopningsproblemet.

Stöd till familjer med missbruk, psykisk sjukdom eller funktionsnedsättning eller där våld förekommer

Barn som lever med föräldrar med missbruk eller beroende kan ha en utsatt vardag samtidigt som det finns risk för eget senare missbruk eller

annan svår problematik. Regeringen anser att det är angeläget att tidigt upptäcka och stödja barnen. Av det skälet inledde regeringen 2011 en satsning på ett nationellt utvecklingsarbete av stöd till barn i familjer med missbruk, psykisk sjukdom, psykisk funktionsnedsättning eller i familjer där våld förekommer. Att stärka föräldrarna i deras roll som föräldrar är enligt regeringen en viktig del i det stödarbetet.

Satsningen syftar till att utveckla fungerande strukturer, kompetens-utveckla personal och stärka samverkan inom och mellan berörda verksamheter i kommuner och landsting. Satsningen rymmer insatser för att utveckla ett mer familjeorienterat arbetssätt inom missbruks- och beroendevården, socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Exempelvis pågår arbete för att utveckla mer familjeorienterade och samordnade utredningar, bedömningar och insatser för såväl barn som föräldrar i familjer med missbruk eller beroende. Regeringens satsning leds och samordnas av Socialstyrelsen i samråd med Folkhälsomyndigheten och Sveriges Kommuner och Landsting. Den pågår 2011–2014.

Socialstyrelsen stöder inom ramen för satsningen ett utvecklingsarbete på kommunal nivå för bättre samordning mellan missbruks- och beroendevården och socialtjänstens barn- och ungdomsvård. Sveriges kommuner och landsting stöttar utvecklingen på regional nivå genom utbildningsinsatser, kartläggningar m.m. Folkhälsomyndigheten bidrar till kunskapsutveckling på området genom att stödja särskilda satsningar som genomförs av kommuner, landsting och ideella organisationer i samarbete med forskare i syfte att utveckla och utvärdera stöd till dessa målgrupper.

Regeringen och Sveriges Kommuner och Landsting har genom överenskommelsen Kunskap till praktik utvidgat det nationella stödet för utveckling av missbruks- och beroendevården till att även omfatta ett stärkt barn- och föräldraperspektivet i vården. Regeringen finansierar utvecklingsarbetet med 12 miljoner kronor årligen under perioden 2011–2014. Arbetet inriktas på insatser som stärker föräldraskapet. Utvecklingsarbetet innebär finansiering av processledare som kan stödja utvecklingsarbetet i länen och en fördjupningskurs som har tagits fram för personal inom missbruks- och beroendevården. En kartläggning har genomförts i varje län för att öka kunskapen om hur många barn och unga som berörs och vilket stöd föräldrarna får i dag och vilket stöd de önskar liksom vilket stöd som erbjuds de barn och unga som berörs. Kartläggningen utgör underlag för att identifiera vad som behöver utvecklas.

Under 2013 utvecklades ett samarbete mellan de regionala processledare som arbetar med att stärka barn- och föräldraperspektivet i missbruks- och beroendevården och de utvecklingsledare som arbetar med att utveckla den sociala barn- och ungdomsvården. Utvecklingsarbetet sker i enlighet med regeringens och Sveriges Kommuner och Landstings årliga överenskommelse om stöd till en evidensbaserad praktik för god kvalitet i socialtjänsten. Det lokala utvecklingsarbetet syftar till att främja samverkan mellan missbruks- och beroendevården och den sociala barn- och ungdomsvården inom socialtjänsten. Nästan femtio kommuner och ett stort antal län deltar i utvecklingsarbetet. Regeringen fortsätter att stödja arbetet under 2014, vilket beskrivs i avsnitt 4.

3.10 Medier och internet

Den generation som fötts under 1900-talets sista årtionde fram till i dag har inte upplevt en tillvaro utan digitala medier. Den genomsnittliga debutåldern för internetanvändning, dvs. den ålder då mer än 50 procent av barnen använder internet, är i dag tre år och 94 procent av femton-åringarna använder mobilen för att koppla upp sig mot internet. Barns och ungas tillgång till medier innebär fantastiska nya möjligheter men också nya risker vilket ställer nya krav på föräldrarna.

Barns och ungas medieanvändning

Medielandskapet och medievanorna förändras ständigt och barn och unga exponeras ofta snabbt för nya medier. För att stärka dem som medieanvändare och skydda dem mot skadlig mediepåverkan arbetar Statens medieråd för att öka barns och ungas medie- och informationskunnighet. I det arbetet krävs att föräldrar och andra vuxna har kunskap om den medievärld som är vardag för barn och unga samt har förståelse för risker och möjligheter som den digitala världen erbjuder barnet. Statens medieråd arbetar för att ge information och vägledning om barns och ungas mediesituation till föräldrar och andra som arbetar med barn och unga. På hemsidan Mediebarn.se varvas grundläggande fakta med annan information i syfte att öka föräldrars förståelse för och kunskap om barns och ungas medieanvändning.

Åldersgränser på bio som stöd för föräldrar

År 2011 avskaffades den obligatoriska förhandsgranskningen av film som ska visas offentligt, den s.k. vuxencensuren (prop. 2009/10:228). Statens ansvar för filmgranskningen förändrades därmed till att bli helt inriktad på att genom åldersgränser på bio skydda barn och unga från skadligt medieinnehåll. Utifrån en bedömning av om en film kan vara till skada för välbefinnandet för barn sätter Statens medieråd olika åldersgränser: barntillåten, tillåten från 7 år, från 11 år eller från 15 år. Åldersgränserna syftar till att skydda barn. Motiven till de beslutade åldersgränserna publiceras på Statens medieråds hemsida och ger vägledning och stöd för föräldrarna att välja en lämplig film för sitt barn. En utredning är tillsatt (dir. 2013:77) som ska se över dagens system för att fastställa åldersgränser för film som visas offentligt. Utredningen väntas lämna sin redovisning senast den 31 augusti 2014.

Stöd till föräldrar gällande sexuell exploatering av barn

Ungdomsstyrelsen har regeringens uppdrag att ta fram särskild information som riktar sig till flickor och pojkar i syfte att förebygga att de blir utsatta för sexuell exploatering via internet och andra interaktiva medier. I uppdraget ingår även att ta fram information till föräldrar. Uppdraget ska redovisas senast den 15 februari 2014.

Internetbaserat stöd när fler föräldrar

Internet kan på olika sätt göra det enklare att nå grupper som har en högre tröskel mot att nyttja föräldrastöd. Det kan handla om väl upp-

byggda webbsidor med information om vilket föräldrastöd som erbjuds i kommunen, men också om internetbaserade föräldrakurser. Växjöprojektet inom ramen för stimulansbidragssatsningen på föräldrastöd har tillsammans med forskare vid Linköpings och Örebro universitet utvecklat en internetbaserad föräldrakurs med sin huvudsakliga teoretiska grund i ACT, Acceptance and commitment theory, vilket är en modern form av kognitiv beteendeterapi. Forskarna pekar på att viljan att anmäla sig till denna form av preventiv insats är god bland föräldrar om de får kännedom om den. Kvinnor var i stor majoritet bland de som deltog. På webbplatsen detgodaforaldraskapet.se kan föräldrakursen nås.

3.11 Skydd och förebyggande av skador

Årligen vårdas cirka 18 000 barn och unga i åldrarna 0–17 år till följd av olycksfall. Några av de vanligaste olyckstyperna är fallolyckor, klämnings-, skärskador och stick samt förgiftningar. De vanligaste dödsolyckorna är bl.a. drunkning och trafikolyckor. Stöd till föräldrarna är en viktig aspekt av arbetet med att göra barns och ungas miljö säkrare och minska olyckorna.

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB, har i uppdrag att koordinera ett myndighetsgemensamt barnsäkerhetsarbete som sker genom Barnsäkerhetsrådet. I rådet deltar elva myndigheter och organisationer. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap publicerade 2011 i samverkan med Barnsäkerhetsrådet en handbok om barns och ungas säkerhet i hemmet, skolan, förskolan och på fritiden, Handboken om barns och ungas säkerhet. På webbplatsen Dinsakerhet.se erbjuds föräldrar och andra vuxna kunskap och råd om hur olyckor och skador i hem- och fritidsmiljöer kan förebyggas. Det finns särskild information om barns och ungas säkerhet avsedd för föräldrar och andra personer som tar hand om barn i hemmet, t.ex. genom en lättillgänglig interaktiv film där föräldrar uppmärksammas på risker i hemmet.

Konsumentverket har tagit fram och spridit föräldrastödande informationsmaterial om barnsäkerhet på en rad områden. Genom mödra- och barnhälsovården sprids foldern Säkra barn, trygga föräldrar till blivande och nyblivna föräldrar. Den togs fram 2009 och finns på elva språk. Verket har även tagit fram och spridit information om vad föräldrar bör beakta när det gäller barn och bad, cykelhjälm, köp av utrustning och leksaker samt vid nyttjande av olika tjänster såsom lekland och äventyrsbad. Konsumentverkets smådelscylinder är ett hjälpmedel för föräldrar i syfte att förebygga kvävningsoolyckor hos barn och den beställs i stor omfattning. Sedan 2013 finns en ny version av cylindern. Förutom via sin hemsida sprider Konsumentverket kunskapen genom ett antal olika kanaler som är relevanta för föräldrar såsom hälso- och sjukvården, föräldratidningar och barn- och föräldramässor.

Regeringen gav 2008 och 2009 Barnets rätt i samhället, BRIS, ekonomiskt stöd för att ta fram en interaktiv webbplats för råd och stöd till föräldrar och andra vuxna i frågor som rör barn och deras uppväxtvillkor. Webbplatsen Barnperspektivet.se lanserades 2009. Syftet med satsningen var att föräldrar snabbt skulle kunna få rådgivning och hjälp i olika pro-

blemsituationer som rör barnet. Exempel på vanliga områden som byggs upp är familj, förskola och skola, tonår, alkohol, droger, internet och mobiltelefoner, mångkultur och migration samt kropp och själ. Webbplatsen har utvecklats till ett välbesökt diskussionsforum med ett flertal inlägg där föräldrar också stöder varandra genom att dela med sig av egna erfarenheter. Den som behöver individuell stöd kan ringa BRIS vuxentelefon. Fr.o.m. 2012 drivs webbplatsen inom ramen för BRIS ordinarie stödverksamhet. Att tillvarata och stödja civila samhällets erfarenhet, kunskap och kompetens är viktigt när gäller att stödja föräldrar. Många föräldrar föredrar att kontakta en ideell organisation för stöd, vilket gör webbsidan till ett viktigt komplement till det stöd som det offentliga erbjuder. Under 2012 och 2013 gav regeringen BRIS fortsatt stöd i syfte att ytterligare utveckla stödverksamhetens tillgänglighet genom hemsidan och i sociala medier.

3.12 Konsumentskydd och privatekonomi

Att rusta barn och unga och deras föräldrar att hantera konsument- och privatekonomiska frågor är angeläget för att de ska kunna hushålla med sina resurser och agera ansvarsfullt och tillvarata sina rättigheter och skyldigheter på i många fall komplexa marknader. Föräldrar är ofta viktiga förebilder för barnet och föräldrarnas förhållningssätt och agerande i konsument- och privatekonomiska frågor är betydelsefullt för barnets eget förhållningssätt och agerande. För att kunna utgöra en sådan förebild och för att kunna stödja barnet är det viktigt att föräldrar har tillgång till kunskap.

Politiken på det konsument- och privatekonomiska området har i flera fall barn och ungdomar som särskild målgrupp. Föräldrar är därmed en indirekt målgrupp och i vissa fall en direkt målgrupp i många av insatserna. Konsumentverket står i flertalet fall som genomförare och är tillsynsmyndighet för konsumentskyddet avseende barn och unga inom ramen för konsumentpolitiken. Arbetet sker i vissa fall i Konsumentverkets egen regi och i andra fall i samverkan med andra myndigheter.

Konsumentverket har tagit fram både förebyggande föräldrastödjande information och stöd och information och stöd när svårigheter uppstått, såsom överskuldsetting. Föräldrarna erbjuds genom enkla verktyg och informationsmaterial stöd i att göra budget- och kostnadsberäkningar. Det finns även information om hushållsekonomi ur ett familjeperspektiv med teman såsom barns och ungdomars ekonomi, fickpeng, kostnader förknippade med att ha barn, försäkringar och flytta hemifrån. Utöver det finns information i frågor som rör barns internetanvändning och barns köp via s.k. mobiltelefonappar. Föräldrastödsinformationen sprids genom Konsumentverkets webbplatser, konsumentvägledare, budget- och skuldrådgivare, skolan, barnhälsovården, föräldratidningar och barn- och föräldramässor.

Ett område inom konsumentpolitiken som har utvecklats under senare år är motverkandet av skuldsättning bland omyndiga. Konsumentverket har exempelvis arbetat med att förhindra föreningar och näringsidkare att skicka fakturor till barn i samband med fritidsaktiviteter m.m. En del i

arbetet handlar om att föräldrarna ska få bättre kännedom om att barnet faktiskt fått fakturor och på så vis bidra till att föräldrar kan stödja barnet i att lösa situationen. Konsumentverket bedriver arbetet tillsammans med Kronofogden och Barnombudsmannen.

Skr. 2013/14:87

4 Satsning på stärkt stöd i föräldraskapet

Inledning

Målet för regeringens föräldrastödspolitik är att alla föräldrar med barn under 18 år ska erbjudas universellt stöd i föräldraskapet under barnets hela uppväxt, dvs. att alla föräldrar ska erbjudas samma möjlighet till stöd och hjälp, även innan större svårigheter uppstått. Regeringens föräldrastödspolitik omfattar även riktade föräldrastödande insatser, dvs. stöd i situationer då svårigheter av olika slag redan uppstått eller där barn eller förälder har behov av ett särskilt anpassat stöd. Regeringen har under innevarande och föregående mandatperiod genomfört en rad insatser i syfte att utveckla och förbättra det universella och riktade stödet till föräldrar. Ett intensivt kunskaps- och metodutvecklingsarbete har genomförts tillsammans med insatser i syfte att tillgängliggöra kunskap för huvudmän och andra aktörer.

En samlad bild visar att regeringens satsningar gett goda resultat men att fortsatta åtgärder är angelägna vilket presenteras nedan, där regeringen lyfter ett antal insatser och områden som är särskilt viktiga för det fortsatta arbetet. De knyter an till de tre delområdena i föräldrastödsstrategin om förbättrad samverkan, fler arenor och mötesplatser för föräldrar samt att stödgivandet bör utgå från bästa tillgängliga kunskap. De insatser som regeringen initierar och genomför inom föräldrastödspolitikerna följs årligen upp och redovisas till riksdagen i budgetpropositionen.

Regeringen uttrycker i Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige (prop. 2009/10:232) att en av de grundläggande förutsättningarna för att stärka barnets rättigheter är att föräldrar ska få kunskap om barnets rättigheter och erbjudas stöd i föräldraskapet. Föräldrastödsperspektivet kan ses som en förstärkning av barnrättsperspektivet. Insatserna som görs för att stödja föräldrar i föräldraskapet syftar till att ge positiva effekter på barnet och stärka barnets rättigheter. Föräldrastödspolitikerna är i likhet med barnrättspolitikerna sektorsövergripande och kräver insatser på alla områden där föräldrastöd berörs. Genomförandet av föräldrastödsstrategin är ett långsiktigt åtagande: strategin har inget slutdatum utan ett långsiktigt mål om att alla föräldrar ska erbjudas stöd under barnets uppväxt har satts upp. Utgångspunkten i regeringens fortsatta föräldrastödspolitik är därför ett brett och samlat stöd som omfattar universellt och riktat stöd till föräldrar i alla relevanta samhällssektorer. Regeringen har sedan 2009 satsat drygt 140 miljoner kronor för att utveckla och sprida arbetet med föräldrastöd i landet och få bättre kunskap om hur ett effektivt stöd till föräldrar kan bedrivas. Det är viktigt att den kunskapsbas som nu byggs upp förvaltas, att utvecklingen fortsätter att följas och att arbetsformer för

stödet vidareutvecklas. Det är också viktigt att arbetet kan vidareutvecklas och samordnas på alla samhällsnivåer.

Det är enligt regeringen angeläget med en offentlig förvaltning som är innovativ, samverkande, rättssäker och effektiv samt har en väl utvecklad kvalitet, service och tillgänglighet. Genom tidiga, samordnade och breda föräldrastödjande insatser med god tillgänglighet och kvalitet kan samhället bidra till att färre svårigheter av olika slag uppstår i framtiden. Ett sådant arbetssätt leder till samhällelig resurseffektivitet och minskat mänskligt lidande. Om universella föräldrastödjande insatser försummas, nås inte alla grupper av barn som senare kan komma att utveckla ohälsa eller få andra svårigheter. Det är svårt att förutsäga vilka barn som i ett senare skede kommer att utveckla problem. Det är också svårt och mycket resurskrävande att i efterhand rätta till det som gått snett under uppväxten. Det universella stödet till föräldrar är förknippat med relativt låga kostnader. Det är därmed angeläget att fortsätta insatserna med att utveckla och förbättra det universella stödet till föräldrar genom t.ex. stöd till förbättrad regional och lokal samverkan, vilket presenteras nedan. Föräldrars behov av stöd skiftar under barnets uppväxt beroende på barnets skiftande behov och ålder och familjens livsomständigheter. Även föräldrar som befinner sig i en situation där svårigheter redan uppstått eller som har särskilda behov i familjen, behöver enligt regeringen få stöd i föräldraskapet. För att föräldrar ska erbjudas rätt stöd vid rätt tidpunkt krävs dessutom att universellt och riktat stöd samordnas och betraktas i ett sammanhang. Det möjliggör hänvisning från ett universellt till ett mer riktat stöd vid behov.

För att säkerställa att föräldrastödet har avsedd effekt, dvs. att öka andelen barn som har goda relationer med föräldrarna och att öka barnens möjligheter till trygga uppväxtvillkor, är det viktigt att föräldrastödet i olika verksamheter utgår från bästa tillgängliga kunskap, liksom att effekterna av de insatser som genomförs följs upp och utvärderas. Värdegrunden i stödet bör baseras på barnkonventionen och det jämställda föräldraskapet.

Samverkan och stöd ska förbättras

Det är viktigt att det finns goda lokala och regionala förutsättningar att genomföra föräldrastödspolitiken. Regeringen anser att det är angeläget att bidra till att skapa sådana förutsättningar genom att stödja huvudmännen i deras arbete med föräldrastöd. Det är särskilt angeläget att bidra till förbättrade förutsättningar för samverkan mellan aktörer som erbjuder föräldrastöd. Föräldrar kommer i kontakt med många olika samhällsinstanser som var och en utgår från sitt ansvarsområde och sitt perspektiv. Samverkan i vid mening är en nödvändighet för att möta de komplexa behov som föräldrar har i det moderna samhället. För att öka förutsättningarna för föräldrar att få adekvat stöd och hjälp i föräldraskapet, anser regeringen att det är viktigt att alla verksamheter, oberoende av sektorstillhörighet, vars målgrupp är föräldrar, samordnar sina föräldrastödjande insatser. Genom samverkan skapas förutsättningar för förbättrad tillgänglighet, kvalitet och effektivare användande av samhällets resurser.

Föräldrar med barn i tonåren uttrycker ett större behov av stöd i föräldraskapet än föräldrar med barn i andra åldrar. Samtidigt kan det konstateras att dessa föräldrar erbjuds stöd i mindre utsträckning än föräldrar med barn i andra åldrar. I syfte att skapa bättre förutsättningar för samverkan lokalt och regionalt och för att samtidigt stärka stödet till föräldrar med barn i tonåren fick länsstyrelserna i regleringsbrevet för 2014 i uppdrag att under åren 2014–2017 stödja kommuner, landsting och andra föräldrastödande aktörer i arbetet med att utveckla ett universellt, kunskapsbaserat, samordnat och långsiktigt stöd till föräldrar med barn i tonåren i respektive län. Viktiga utgångspunkter i arbetet är det jämställda föräldraskapet och barnets rättigheter. Länsstyrelsen i Örebro län ska i samverkan med övriga länsstyrelser årligen senast den 15 februari, med början 2015, inkomma med en samlad rapport till Regeringskansliet (Socialdepartementet). Rapporten ska innehålla en redogörelse av vad arbetet resulterat i och förslag till ett effektivt och välfungerande rapporteringssystem för de kommande åren av satsningen.

Familjecentraler ska utvärderas och utvecklas

Det är betydelsefullt att man på lokal och regional nivå strävar efter att utveckla fler organisationsformer så att samverkan blir möjlig. En organisationsform som visat sig vara väl lämpad för samordnade föräldrastödande insatser är familjecentralen. Av betänkandet Föräldrastöd – en vinst för alla (SOU 2008:131) framgår att efter det att barnet uppnått ett års ålder försvinner ofta kontakten med barnhälsovården, och därmed det stöd den givit, utan att ersättas med annat. Vidare framgår att det stöd som erbjuds småbarnsföräldrar är ojämnt fördelat och att det framför allt finns i de kommuner som har familjecentraler eller öppna förskolor. Fram till skolstarten vid 6–7 års ålder, då skolhälsovården övertar det medicinska ansvaret, finns ett tomrum när det gäller stöd till föräldrar. Småbarnsföräldrar skulle kunna få en bättre start i föräldraskapet om stöd och service fanns samlat under ett tak i stället för spritt på olika verksamheter.

Föräldrar uppger att ett krävande arbetsliv, knappa ekonomiska resurser och för lite tid i vardagen skapar stress och en negativ påverkan på familjeliv och föräldraskap. Många familjer lever i dag långt från sitt ursprungliga nätverk av släkt och vänner och saknar därmed en stödande och kompenserande social struktur. Det är därför betydelsefullt att det finns lättillgängliga mötesplatser för föräldrar där de kan utbyta erfarenheter och kunskaper och där föräldrarna kan stärka sitt sociala nätverk. Familjecentraler är ett exempel på en sådan mötesplats.

I syfte att bidra till att förbättra samordning av föräldrastödande insatser på lokal och regional nivå avser regeringen att utvärdera och utveckla familjecentralen som organisationsform.

Utbildning i föräldrastödande arbete fortsätter

I syfte att stödja huvudmännen och andra aktörer i deras föräldrastödsarbete gav regeringen i augusti 2012 Folkhälsomyndigheten, f.d. Statens folkhälsoinstitut, i uppdrag att utse en aktör som tar fram och erbjuder

utbildning i föräldrastödjande arbete. Örebro universitet erbjuder en 7.5 poängs distansutbildning om hälsofrämjande och förebyggande familje- och föräldrastöd. Utbildning-ens namn är Förebyggandets konst – föräldrastöd. Den utgör ett stöd till huvudmännen och riktar sig till tjänstemän, praktiker och beslutsfattare i kommuner och landsting samt personer i ideella organisationer som är i behov av fördjupad kunskap och konkreta verktyg för hur ett framgångsrikt föräldrastödsarbete på lokal och regional nivå kan bedrivas. Den första kursen gavs hösten 2013. Regeringen avsätter medel för att fortsätta satsningen även under 2014.

Fler föräldrar ska nås av stöd

Det finns grupper av föräldrar som enligt undersökningar hittills inte nåtts av föräldrastöd i samma utsträckning som andra föräldrar. Det gäller både föräldrar som är i behov av universella och riktade insatser. Regeringen genomför ett antal insatser för att förbättra stödet för att nå fler föräldrar.

Fortsatt stöd till familjer med missbruk, psykisk sjukdom eller funktionsnedsättning eller där våld förekommer

Barnen i familjer med missbruk, psykisk sjukdom, psykisk funktionsnedsättning och i familjer där våld förekommer kan ha en utsatt vardag samtidigt som det finns risk för egen senare problematik. Att stärka barn- och föräldraperspektivet inom missbruks- och beroendevården är en viktig del i den breda nationella satsning som inleddes 2011 i syfte att förbättra stödet till barn i familjer med missbruk, psykisk sjukdom, psykisk funktionsnedsättning och i familjer där våld förekommer. Utvecklingsarbetet som syftar till att stärka barn- och föräldraperspektivet inom missbruks- och beroendevården sker i enlighet med en överenskommelse mellan regeringen och Sveriges Kommuner och Landsting för perioden 2011–2014 och regeringen finansierar arbetet med 12 000 000 kronor per år. Under 2014 stöder regeringen även det samarbete som har utvecklats mellan de processledare som förbättrar barn- och föräldraperspektivet inom missbruks- och beroendevården och de utvecklingsledare som arbetar med utvecklingsfrågor inom den sociala barn- och ungdomsvården, i syfte att främja samverkan mellan dessa båda verksamheter inom kommunen. Detta utvecklingsarbete ingår i överenskommelsen om stöd till en evidensbaserad praktik för god kvalitet inom socialtjänsten.

Stöd till föräldrar inom Kriminalvården ska redovisas

Barn med föräldrar som är frihetsberövade upplever ofta oro och saknad. Att stödja den frihetsberövade föräldern i föräldraskapet, i att se barnets behov och sina egna möjligheter att understödja barnet är viktigt. Regeringen har i regleringsbrevet för 2014 gett Kriminalvården i uppdrag att redovisa vilka föräldrastödjande insatser som finns inom verksamheten, inklusive de som sker i samverkan med andra aktörer. Andelen klienter som deltar i föräldrastödjande insatser ska redovisas. Redovisningen av andelen klienter som deltar ska vara uppdelad utifrån kön. En särskild redovisning ska också göras avseende unga klienters deltagande.

Föräldrar med barn i tonåren uttrycker ett större behov av stöd i föräldraskapet än föräldrar med barn i andra åldrar. Samtidigt kan det konstateras att dessa föräldrar erbjuds stöd i mindre utsträckning än föräldrar med barn i andra åldrar. Som beskrivits på sidan 42 satsar regeringen därför på att genom länsstyrelserna skapa bättre förutsättningar för samverkan kring föräldrastöd lokalt och regionalt med fokus på stöd till föräldrar med barn i tonåren.

Fler föräldrar nås genom gemensam webbplats

Många föräldrar efterfrågar en kvalitetssäkrad webbplats med bred information om hälsa, utveckling, samhällets stödstrukturer samt stöd och råd i föräldraskapet. För att nå fler föräldrar med stöd i föräldraskapet beslutade regeringen i ett första steg 2009 om medel till Sveriges Kommuner och Landsting, för att etablera en nationellt kvalitetssäkrad webbplats som erbjuder samlad information och rådgivning om förebyggande och föräldrastödjande insatser samt barnsjukvård. Webbplatsen har införlivats i 1177.se, landstingens och regionernas gemensamma webbplats för råd om vård och hälsa.

Regeringen ingick i december 2013 en överenskommelse med SKL för 2014: Nationellt stöd för utveckling av e-hälsa. I ett andra steg ska nu SKL inom ramen för överenskommelsen genomföra en pilotstudie i ett antal län i syfte att få mer kunskap om förutsättningarna för att ytterligare utveckla föräldrastödsinformationen på 1177.se. Stöd till föräldrar som har barn med funktionsnedsättning är särskilt prioriterat. Pilotstudien är kopplad till arbetet med att tydligare integrera socialtjänsten i 1177.se.

Andra grupper som hittills inte nåts av föräldrastöd i samma utsträckning som andra föräldrar är t.ex. ensamstående, utlandsfödda, pappor och föräldrar som uppbar ekonomiskt bistånd. Barn till ensamstående eller utlandsfödda föräldrar och barn i familjer utan någon förvärvsarbetande förälder är enligt Socialstyrelsen de allra mest utsatta barnen (Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013, Socialstyrelsen 2013).

Förbättrat stöd till föräldrar i relations- och samarbetsfrågor

Det sätt på vilket föräldrarna kommunicerar med varandra och löser konflikter sinsemellan i relation till barnet har stor betydelse för föräldraskapet och för barns möjligheter under uppvuxen och senare i livet.

Samarbetssamtalen ska stärkas

Utredningen om ekonomi och föräldrasamarbete vid särlevnad, den s.k. Särlevandeutredningen, pekade i sitt betänkande Fortsatt föräldrar – om ansvar, ekonomi och samarbete för barnets skull (SOU 2011:51) att separerade föräldrar ofta saknar samlad information och stöd i frågor som rör barnets försörjning. Det framkom även att ekonomiska frågor som rör barnet är de frågor som föräldrar har svårast att samarbeta kring. Det bristande samarbetet riskerar att påverka barnet negativt. I syfte att öka möjligheterna för föräldrarna att nå enighet även i frågor som rör barnets

försörjning har regeringen föreslagit att de kommunala samarbetsamtalen ska utvidgas till att även gälla dessa frågor. Lagförändringen träder i kraft 1 juli 2014 och Socialstyrelsen har getts i uppdrag att i samråd med Konsumentverket och Försäkringskassan ta fram utbildningsmaterial till samtalsledarna samt sprida information om samarbetsamtalen till allmänheten.

Mot bakgrund av att vårdnadsmålen har ökat under de senaste åren finns behov av att separerande föräldrar erbjuds stöd att i preventivt syfte försöka komma överens så att föräldrars konflikter avseende barn slipper avgöras i domstol. Domstolsprocessen är ofta utdragen vilket kan vara negativt för barnet. Kommunernas samarbetsamtal har i detta sammanhang en viktig roll att fylla. Regeringen gav därför Socialstyrelsen i uppdrag i regleringsbrevet för 2014 att kartlägga föräldrars erfarenheter och upplevda kvalitet av deltagande i samarbetsamtal, hur samtal har initierats samt vilken samtalsmetodik eller metod som har tillämpats vid samtalen. Socialstyrelsen gavs även i uppdrag att analysera och kartlägga effekter av samarbetsamtal avseende träffsäkerhet, dvs. om samtalen har lett till att domstolsprocesser har kunnat undvikas, och om de deltagande föräldrarna upplever att samarbetsamtalen har bidragit till att de kommer överens. Socialstyrelsen ska utifrån kartläggningen överväga om åtgärder behöver vidtas och vid behov lämna förslag till sådana åtgärder. Uppdraget ska redovisas senast den 31 december 2015.

Separationsteam för barnets bästa i samband med separation

Regeringen anser att det kan finnas ett behov av att komplettera samhällets insatser till föräldrar och barn i samband med separation genom att utveckla en modell för tvärprofessionell samverkan. Mot den bakgrunden lämnade regeringen 2012 ett uppdrag till Socialstyrelsen om en förstudie angående förutsättningar för att pröva en försöksverksamhet med s.k. separationsteam på en rad olika orter i landet. Det övergripande målet för en sådan försöksverksamhet borde enligt regeringens mening vara att i möjligaste mån minska risken för att barn skadas av konflikter mellan föräldrarna och säkerställa att barnets rättigheter, behov och intressen synliggörs och tillgodoses i samband med en separation. Socialstyrelsen lämnade sin återrapportering till regeringen i januari 2013 och frågan bereds nu i Regeringskansliet.

Stödet till föräldrar att reglera underhåll till barnet ska stärkas

Den förälder som barnet inte stadigvarande bor hos ska, för att bidra till barnets försörjning, betala underhållsbidrag till den andra föräldern. Underhållsstödet är statens förskottering av ett uteblivet underhållsbidrag. Enligt Särlevandeutredningens beräkningar skulle drygt 40 procent av de barn som det i dag lämnas underhållsstöd för få ett högre underhåll om föräldrarna i stället reglerade underhållet civilrättsligt. Detta gäller främst barn som lever i hushåll med låg ekonomisk standard. Barn i den lägsta inkomstgruppen skulle då få en förbättring med i genomsnitt 1 100 kronor per månad. Regeringen aviserar därför i budgetpropositionen för 2014 sin avsikt att återkomma med förslag till hur föräldrar kan ges bättre stöd för att i en större utsträckning reglera under-

Föräldrastöd inom skolan

Aktuell forskning visar ett tydligt samband mellan goda skolresultat och psykisk hälsa. Att lyckas i skolan är en stark skyddsfaktor. Skolmisslyckande ökar risken för psykisk ohälsa samtidigt som psykisk ohälsa har en negativ inverkan på möjligheten att nå målen i skolan. Elevhälsan ska bidra till att skapa miljöer som främjar elevernas lärande, utveckling och hälsa. Den ska främst arbeta hälsofrämjande, förebyggande och ska stödja elevernas utveckling mot utbildningens mål. Elevhälsan har ett särskilt ansvar för att undanröja hinder för varje enskild elevs lärande och utveckling. Förskolans och skolans kompensatoriska roll innebär att barn och unga med olika förutsättningar och behov ges likvärdiga möjligheter att lyckas. Såväl svensk som internationell forskning visar att det generellt finns ett samband mellan bakgrundsfaktorer, såsom föräldrarnas utbildning, sysselsättning och försörjningsmöjligheter och barnets resultat i skolan. Barnet har rätt till hälsa och utveckling och de allra flesta föräldrar vill också bidra till att barnet ska må bra och utvecklas väl. Föräldrarnas förmåga till engagemang i skolan är en viktig faktor för att ett barn ska lyckas i skolan. Deras förväntningar på barnet och deras förmåga att stödja och uppmuntra barnet i skolarbetet är viktiga för barnets resultat.

Skolan och förskolan kan vara en viktig och framgångsrik arena för föräldrastödet. Det rapporterar Folkhälsomyndigheten till regeringen. I skolan befinner sig barnen och föräldrarna är förtrogna med miljön. Ofta ligger skolan i närheten av hemmet. Föräldrastödet i skolan handlar om hur skola och förälder kan samarbeta för att stödja elevens kunskapsutveckling, hälsa, trivsel och allmänna situation. Skolans roll i föräldrastödet kan se ut på olika sätt beroende på behov, intresse och möjligheter hos föräldrar och den enskilde huvudmannen. Det finns i dag utarbetade arbetsätt för föräldrastöd i många förskolor och skolor, där regeringens stimulanssatsning inom ramen för föräldrastödsstrategin bidragit till utvecklingen, vilket beskrivs i avsnitt 3.3. Regeringen ser positivt på det föräldrastödande arbete som i dag bedrivs i många kommuner utifrån förskola och skola som arenor. Det är önskvärt att arbetet fortgår, vidareutvecklas och sprids till fler av landets kommuner med stöd av den kunskap och den nya regionala stödstruktur som nu finns på området.

Föräldrastöd inom hälso- och sjukvården

Inom hälso- och sjukvården bedrivs ett viktigt föräldrastödande arbete. Regeringen ser ett behov av samlad och aktuell kunskap om utvecklingsbehov och utvecklingsmöjligheter på föräldrastödsområdet inom hälso- och sjukvården i sin helhet. Socialstyrelsen fick därför i regleringsbrevet för 2014 i uppdrag att kartlägga förekomst, hinder och utvecklingsmöjligheter vad gäller stöd till föräldrar i föräldraskapet inom hälso- och sjukvården. En översikt och analys av kunskapsläget om olika former av föräldrastöd som förekommer ska göras. Översikten ska t.ex. inkludera

befintliga kunskaper om stödets effekter på barnet, föräldrars stödbehov samt vilket stöd föräldrarna erbjuds. Likaså ska översikten inkludera kunskap om föräldrars deltagande i erbjudna stödinsatser samt kunskap om föräldrarnas skäl att anta respektive inte anta ett erbjudande om stöd. En bedömning av utvecklingsområden för huvudmännen och framtagande av förslag på insatser för att förbättra stödet till föräldrar inom hälso- och sjukvården ingår. En utgångspunkt för uppdraget är ett brett stöd där främst universellt men även selektivt och indikerat stöd till föräldrar ingår. Att stödja föräldrarnas samspel och relation med barnet är även en central utgångspunkt i uppdraget men även stöd till föräldrar i deras relation till varandra i syfte att uppnå positiva effekter på barnet ska ses som en del av uppdraget. Regeringens mål om likvärdighet i föräldrastödet, dvs. att alla föräldrar med behov också nås av stöd, ska beaktas i arbetet med uppdraget. Samverkan ska ske med relevanta aktörer. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Socialdepartementet) senast den 13 december 2015.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 13 februari 2014

Närvarande: Statsministern Reinfeldt, ordförande, och statsråden Björklund, Bildt, Ask, Larsson, Erlandsson, Borg, Ohlsson, Norman, Attefall, Engström, Kristersson, Elmsäter-Svärd, Ullenhag, Hatt, Ek, Löf, Enström, Arnholm, Svantesson

Föredragande: statsrådet Larsson

Regeringen beslutar skrivelse 2013/14:87 Ett stärkt föräldrastöd – för barnets rätt till trygga uppväxtvillkor